

**DESPRE DATAREA ANSAMBLULUI ARHEOLOGIC
DE LA PIETROASA / PIETROASELE, JUDEȚUL BUZĂU**

Studiu preliminar

Prof. dr. Eugen-Marius CONSTANTINESCU*

Key words: datare, complexe închise, monede, tehnici de construcție.

Descoperirea Tezaurului *Cloșca cu puii de aur* la 25 martie 1837 și interesul stârnit de această descoperire în rândul unor cercetători – arheologi, lingviști, istorici de artă, orfevrieri - mai întâi străini, apoi și români, a stimulat preocuparea pentru cunoașterea zonei descoperirii, satul Ochiu Boului, comuna Pietroasa de Jos din fostul județ Saac – Săcuieni, cu capitala la Bucov.¹ Demersurile unora dintre cercetătorii interesați au dus la semnalarea prezenței la Pietroasa a unor fortificații antice.

Prima mențiune despre existența castrului de la Pietroasa o datorăm lui Antoine Kurz din Brașov care, într-o scrisoare trimisă la 14 decembrie 1847 lui Joseph Arneth, custodele Cabinetului de Antichități din Viena, semnala prezența unei fortificații în satul Pietroasa de Jos [castrul] și a unei cetăți în deal [cetatea dacică de la Gruiu Dării], fără alte precizări, informație folosită de Arneth în volumul dedicat monumentelor/pieselor din aur și argint existente în Cabinetul imperial habsburgic,² apărut la Viena în anul 1850.

Primele informații științifice despre castrul roman de la Pietroasa/Pietroasele au fost culese și consemnate de Alexandru I. Odobescu în anul 1866, când s-a deplasat în localitate³ pe urma marelui tezaur *Cloșca cu puii de aur* pentru a culege noi informații. Cu această ocazie, viitorul savant a făcut primele și singurele sondaje arheologice pe care le-a executat vreodată în teren.⁴ Plăcut surprins să descopere ruinele unei fortificații romane, care se vedeau atunci circa 1,5 m deasupra solului,⁵ Odobescu, prin sondajele executate, a recuperat primele materiale arheologice din castrul de la poalele Dealului Istrița, cu scopul declarat de a le prezenta împreună cu marele tezaur *Cloșca cu puii de aur* la Expoziția Universală ce se organiza în anul următor, 1867, la Paris. După propria sa mărturisire, consemnată în monumentală monografie dedicată Tezaurului de la Pietroasa,⁶

---

* Cercetător științific I la Muzeul Județean Buzău.

¹ Județul Saac a fost desființat la 1 ianuarie 1845; atunci *Plasa Tohani*, din care făcea parte și comuna Pietroasa de Jos, a trecut la Județul Buzău. La acea dată existau două comune cu numele de Pietroasa: *Pietroasa de Jos* cu satele Ochiu Boului și Urgoaia, și *Pietroasa de Sus* cu satul Bădeni; ambele comune făceau parte din *Plasa Tohani*, județul Sac-Săcuieni; satul Pietroasa de Jos se afla, totodată, pe moșia Mănăstirii Bradu, unită cu Mănăstirea Berca, pendinte de Episcopia Buzăului; cele două comune s-au unit în anul 1934 sub numele, nepotrivit, Pietroasele.

² Josef Arneth, *Gold- und Silber-Monumente des k. k. Münz- und Antiken – Cabinettes in Wien*, Viena, 1850, p. 85; vezi și A. Odobescu, *Le Trésor de Pétroussa. Notice descriptive et historique*, p. 3, în A. Odobescu, *Opere*, IV, București, 1976, ed. Mircea Babeș, p. 739.

³ A. Odobescu a făcut prima vizită la Pietroasa în anul 1861, însoțindu-l pe canonicul german dr. Franz Bock, arheolog, venit în Valahia pe urma unei coroane bizantine, dar, uimit de splendidele obiecte găzduite atunci într-o vitrină la Colegiul Sfântu Sava din București, își schimbă proiectul și, împreună cu pastorul protestant Rudolf Neumeister, fost profesor de limba germană la Colegiul Sf. Sava, și de tânărul student, recent întors de la studii din Franța, vizitează locul descoperirii tezaurului.

⁴ M. Babeș, în Alexandru Odobescu, *Opere*, IV, București, 1976, p. 8, 11.

⁵ A. Odobescu, *Le Trésor de Pétroussa*, vol. I-III, Paris-Leipzig, 1889-1900, vol. III, cap. II, p. 20.

⁶ Alexandru Odobescu, *op. cit.*, vol. III, cap. II, p. 19-20, unde sunt menționate primele informații despre dimensiunile castrului, tehnica de construcție, materialele folosite, înălțimea păstrată a zidurilor, amplasamentul și dimensiunile gospodăriilor și anexelor existente atunci pe suprafața fortificației; idem în A. Odobescu, *Opere*, IV, București, 1976, ed. Mircea Babeș, p. 727-728.

Odobescu a practicat sondaje în patru puncte pe suprafața castrului: **a.** în colțul de nord-est⁷ (punct aflat astăzi în gospodăria urmașilor lui Alexandru Georgescu); **b.** pe zidul de sud, în dreapta intrării principale, cum o numește el (astăzi pe acel loc se află gospodăria fostei familii Chelaru⁸); **c.** aproximativ în centrul incintei castrului⁹ (unde este astăzi grădina urmașilor lui Lică Bărbulescu al lui Mățaru) și **d.** la intersecția celor două drumuri care străbat castrul de la sud la nord și de la est la vest (azi gospodăria Gheorghe Onuțoiu).¹⁰ Conform acestor sondaje, în colțul de NE Odobescu ar fi identificat fundațiile unui turn de colț rotund.¹¹

În secțiunile executate, Odobescu a descoperit „*amestecate cu multă cenușă, pietre de construcție, cărămizi, vase din lut grosiere, fragmente de butelii din sticlă, vase [din ceramică], arme și bucăți de metal, doi piepteni mici și o daltă din os, numeroase râșnițe din piatră, multe oase de animale domestice, câteva bucăți de lemn putrezit și, în fine, o mică monedă de bronz cu efigie imperială*”, nedescifrată deoarece era foarte alterată, dar care prezenta neîndoiește aspectul monedelor romane de epocă post-constantiniană. „*Fără nici o îndoială aici a existat o mică fortăreață, un post avansat, un castellum, de unde puteau fi urmărite mișcările inamicului în câmpie. Nu este nimic surprinzător că acest castel, ale cărui resturi atestă o distrugere violentă, a trecut succesiv de la romani la goți și că a aparținut, în aceste momente de agitație [provocată de impactul loviturii dată de huni în anul 375 neamurilor gotice – ostrogoți și vizigoți/thervingi -, alanilor și sarmaților, care trăiau la nord de Marea Neagră], unei bande aventuroase de sarmați, pe care Athanaric a trebuit să-i izgonească pentru a se putea stabili în acest refugiu sprijinit de munți.*”¹² (tr. n. E. M. C.).

Obiectele arheologice descoperite de Odobescu în sondajele practicate în 1866 au fost expuse în anul 1867 împreună cu marele tezaur de la Pietroasa în Expoziția Universală de la Paris, expoziție la care România a avut un pavilion foarte vizitat, *Cloșca cu puii de aur* bucurându-se de un imens interes.¹³ Nu știm unde au ajuns, după expoziție, obiectele descoperite atunci și ce s-a întâmplat cu ele ulterior.

⁷ Atunci, pe acel loc era casa lui Ion Văsioiu, cf. *Planul cetății antice din satul Pietroasa*, în *Albumul de stampe*, Academia Română, București, Ed. Socec & as., 1875, pl. XVII, nr. 10; idem în A. Odobescu, *Opere*, IV, ediția M. Babeș, București, 1976, p. 977.

⁸ Strămoșul lor, Constantin Chelaru, avea gospodăria pe același loc, cf. *Planul cetății antice din satul Pietroasa*, în *Albumul de stampe*, 1875, pl. XVII, nr. 2; idem în A. Odobescu, *Opere*, IV, ed. 1976, p. 977; familia a săpat puțul numit Puțul lui Chelaru, aflat la intersecția actualului drum județean D J 205 cu vechiul *Drum de sub deal*, azi Drumul Morii, la 500 m sud de sat.

⁹ În 1866, pe acel loc se afla casa lui Janache Văsioiu, cf. *Planul cetății antice din satul Pietroasa*, în *Albumul de stampe*, 1875, pl. XVII, nr. 9; idem în A. Odobescu, *Opere*, IV, ed. 1976, p. 977.

¹⁰ În 1866 pe locul respectiv erau două coșare de porumb, cf. *Planul cetății antice din satul Pietroasa*, în *Albumul de stampe*, Academia Română, 1875, pl. XVII, nr. 12; idem, în A. Odobescu, *Opere*, IV, București, 1976, p. 977. În aceste coșare se păstra rezerva de cereale a satului, posibil și cea a Episcopiei Buzăului, care era proprietara unei întinse moșii la Pietroasa de Jos. Tot aici funcționa și ceea ce se numea „Cutia obștească a satului”, rezerva comunității, înființată prin *Regulamentul organic*, aplicat în Țara Românească începând din anul 1831, cutie administrată de șase locuitori aleși, împreună cu preotul și vechilul moșiei; din această *cutie obștească* era plătit pârcașul-administratorul/primarul satului, cu o sumă fixă, stabilită de stat, și învățătorul satului.

¹¹ A. Odobescu, *op. cit.*, tome IIIeme, Paris-Leipzig, 1900, p. 20, fig. 2. Amplasamentul sondajelor, turnul rotund din colțul de nord-est, drumurile care străbăteau suprafața fortificației, amplasamentul celor 11 locuințe cu anexele lor și limitele gospodăriilor, cele două magazine de porumb (coșare) (suprafețele hașurate) apar pe planul executat de un colaborator al marelui savant; cf. *Planul cetății antice din satul Pietroasa*, în *Albumul de stampe*, Academia Română, București, 1875, planșa XVII, cu detalii; idem, în A. Odobescu, *Opere*, IV, ediția M. Babeș, București, 1976, p. 977.

¹² A. Odobescu, *Le Trésor de Pétroussa*, tome IIIeme, Paris-Leipzig, 1900, p. 18, n. 1, p. 20-21; idem, în Alexandru Odobescu, *Opere*, IV, București, 1976, p. 726, 728-729; Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum libri qui supersunt/Istorie romană*, XXXI, 4, 13, Cluj, 1982, p. 567-568.

¹³ Pavilionul românesc, organizat sub coordonarea lui A. Odobescu, comisar general din partea guvernului român, a fost vizitat de un foarte numeros public, francezi și străini; însuși împăratul Franței, Napoleon al III-lea, prieten și susținător al Unirii Principatelor, a onorat cu prezența sa pavilionul nostru, dar reprezentantul Turciei, Fuad pașa, l-a ocolit, deoarece Odobescu scrisese pe frontispiciul acestuia *ROMÂNIA*, sugerând participarea țării noastre la Expoziția Universală ca stat de sine stătător, cu zece ani înainte de obținerea independenței de stat, proclamată, cum se știe, la 9 mai 1877.

Cum am menționat deja, la vremea respectivă ruinele zidurilor castrului încă se vedeau pe înălțime de circa 1,50 m,¹⁴ în ciuda faptului că în anii 1836 – 1838 fuseseră intens exploatate de țărani care extrăgeau și cărau piatră pentru construirea Seminarului Episcopiei,¹⁵ pentru refacerea podului peste Călnău¹⁶ (primul pod de piatră din Țara Românească, construit în 1831,¹⁷ luat de ape în 1835¹⁸) și pentru înlocuirea cheiurilor din lemn ale portului Brăilei cu altele din piatră.

Pe baza materialului arheologic și a informațiilor culese, *Odobescu a datat fortificația de la Pietroasa / Pietroasele în secolul IV d. Chr.*

Dată mult timp controversată.

În esență, există două poziții față de datarea castrului și, uneori, adiacent, a celorlalte structuri ale ansamblului - edificiul cu *hipocaustum*, cimitirele 1, 2, 3, 4, așezarea civilă, sistemul de alimentare cu apă:

- prima este poziția celor ce au avut contact direct cu ansamblul și, începând cu Alexandru Odobescu, au susținut și susțin datarea acestuia în secolul IV d. Hr.;

- cealaltă, este poziția celor care, fără să fi avut contact direct cu castrul și/sau cu celelalte componente ale ansamblului, susțin că fortificația de la Pietroasa/Pietroasele a fost ridicată de către Traian în timpul războaielor dacice din 101 – 102 sau 105 – 106, cu preferințe fie pentru primul, fie pentru al doilea război, și ar fi fost abandonat în vremea lui Hadrian sau mai târziu.

Există și o a treia poziție, a celor care datează castrul în secolul III, cu diferite opțiuni, dar aceștia sunt mai puțini, printre ei aflându-se și unii adepți oscilanți dintre cei care atribuie fortificația epocii lui Traian.

Pentru rezolvarea problemei datării ansamblului arheologic de la Pietroasa/Pietroasele s-au făcut succesive încercări.

În anul 1952 membrii colectivului Șantierului Arheologic Poiana/Piroboridava – Tecuci, condus de prof. univ. dr. Radu Vulpe au făcut o excursie de studii la Pietroasa/Pietroasele, ocazie cu care profesorul concluzionează că „*mortarul amestecat cu cărămidă pisată și ceramica culeasă de la suprafața terenului prezintă caractere romane târzii, poate din sec. IV e. n.*,”¹⁹ confirmând datarea lui Odobescu.

În anul 1955 un grup de membri ai Comisiei pentru Studiarea Formării Poporului Român a Academiei Române, sub conducerea prof. univ. dr. Ion Nestor,²⁰ a făcut o deplasare la Pietroasa/Pietroasele pentru a constata stadiul în care se aflau ruinele fortificației romane de aici la acel moment și pentru a stabili datarea castrului. Problemă rămasă, și atunci, nerezolvată.

Oscilând între atribuirea castrului de la Pietroasa împăratului Traian, în ediția din 1958, sau epocii constantiniene, în cea din 1968, Dumitru Tudor optează în final pentru epoca lui Constantin cel Mare: „*castrul roman de la Pietroasele, după tehnica zidăriei și monedele (sec. al IV-lea) descoperite în el, aparține tot epocii constantiniene*”.²¹

Pentru aceeași dată, secolul IV d. Hr., optase, un an mai înainte, și Ecaterina Dunăreanu-Vulpe.²²

În anul 1957, în curtea preotului Nicolae Șerpoianu, la circa 100 metri sud de colțul de sud - est al castrului, a fost descoperit un mormânt de înhumație din inventarul căruia Victor Teodorescu,

¹⁴ A. Odobescu, *Le Trésor de Pétroussa*, tome III, Paris-Leipzig, 1900, p. 20; *ibidem*, în *Opere*, IV, p. 728.

¹⁵ Astăzi Seminarul Vechi, în care a fost amenajat Muzeul Episcopiei. A. Odobescu, *Le Trésor de Pétroussa*, tome I, Paris, 1889-1900, p. 1; idem, în Alexandru Odobescu, *Opere*, IV, ed. 1976, p. 83; idem, *Le Trésor de Pétroussa, Notice descriptive et historique*, p. 1, în A. Odobescu, *Opere*, IV, ed. 1976, p. 737; idem, *Studie asupra Tezaurului de la Pietroasa. Istoria descoperirii*, în A. Odobescu, *Opere*, IV, p. 889.

¹⁶ A. Odobescu, *Le Trésor de Pétroussa*, t. I, p. 6; idem, în A. Odobescu, *Opere*, IV, ed. 1976, p. 88; idem, *Le Trésor de Pétroussa, Notice descriptive et historique*, p. 6, în A. Odobescu, *Opere*, IV, p. 742; idem, *Studie asupra Tezaurului de la Pietroasa. Istoria descoperirii* (în limba română), în A. Odobescu, *Opere*, IV, p. 890.

¹⁷ Liuba Iancovici, *Primul pod de piatră din Țara Românească, construit în 1831 la Gura Călnăului, Buzău*, în „*Mousaios*”, II, Buzău, 1978, p. 54-61.

¹⁸ Informație comunicată de prof. univ. dr. Aneta Boiangiu la Sesiunea anuală a Muzeului Județean Buzău, 1983..

¹⁹ Radu Vulpe, în SCIV, III, 1952, p. 217.

²⁰ Inițiatorul programului de cercetare științifică aprofundată a istoriei poporului român.

²¹ D. Tudor, *Olenia romană*, ed. a II-a, București, 1958, p. 143-144; *ibidem*, ed. a III-a, București, 1968, p. 257.

²² Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Tezaurul de la Pietroasa*, București, 1967, p. 48-49.

arheolog la Muzeul din Ploiești, a recuperat o fibulă cu capete în formă de bulbi de ceapă.²³ Un alt mormânt de înhumatie a fost descoperit, în anul 1958, în curtea învățătorului Ion Constantinescu, la circa 80 de metri sud de fortificație;²⁴ iar în 1975, în aceeași gospodărie a fost descoperit încă un mormânt de înhumatie.²⁵ În anul 2012, în fața aceleiași gospodării, cu ocazia amplasării noii conducte de alimentare cu apă, a fost localizat încă un mormânt de înhumatie din cimitirul respectiv.²⁶

În anul 1975, la fostul Dispensar Veterinar Pietroasele, aflat la circa 270 metri sud de castru pe D J 203 C/DJ 205, a fost distrus un mormânt de înhumatie, din care a fost recuperat un castron cu trei torți, specific culturii Sântana de Mureș, aflat în inventarul Muzeului Județean Buzău, sub nr. 51.822.

Nici aceste descoperiri nu au fost de natură să convingă/să clarifice definitiv datarea ansamblului arheologic de la Pietroasa/Pietroasele.

Datarea propusă de A. Odobescu a fost confirmată prin săpăturile arheologice începute în august 1973 de colectivul de arheologi condus de dr. Gheorghe Diaconu, atunci cercetător științific la și director adjunct al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; din colectiv făceau parte Eugen – Marius Constantinescu și Vasile Drâmbocianu de la Muzeul Județean Buzău, Ioana Bogdan – Cătănicu și Magda Tzony de la Institutul de Arheologie București. În anii următori, pentru o perioadă, din colectiv au făcut parte Radu Harhoiu, cercetător științific și Monica Mărgineanu Cârstoiu, arhitectă, ambii de la Institutul de Arheologie București, iar în perioada 1986 - 1989 la cercetări a participat Bogdan Filipescu, arheolog la Muzeul Județean Ilfov.

Șantierul Arheologic Pietroasele era patronat științific de un grup de academicieni condus de prof. univ. dr. Ion Nestor²⁷.

Ansamblul arheologic Pietroasa/Pietroasele este format din castrul, edificiul cu *hipocaustum*, așezarea civilă, cimitirele 1, 2, 3, 4 și sistemul de aducțiune a apei. La aceste obiective ar putea fi racordată și zona lagărelor de muncă, unde s-au pregătit materialele folosite la construirea castrului și a edificiului cu *hipocaustum*, situate în punctul Valea Bazinului pe valea torentului Urgoaia/Pietroasa.

Între 1973 și 1989 cercetările s-au executat în trei sectoare pe suprafața castrului: Sectorul **A** = colțul de sud – vest, în curtea primăriei și alături, la Victoria Petrescu; Sectorul **B** = colțul de sud – est, pe un teren al primăriei, care aparținuse preotului C. Frâncu și în curtea Mariei Potec; Sectorul **C** = colțul de nord – vest, pe ulița dintre gospodăriile lui Ghiță Constantinescu și a lui Grigore Enache zis Gogu Țesătoru și în curtea casei vechi a lui Ghiță Constantinescu.²⁸ Aceste cercetări au scos la lumină porțiuni din zidurile castrului,²⁹ inclusiv colțul de nord–vest al acestuia, unde nu a existat nici un fel de turn.³⁰ Două fragmente din zidul de sud al castrului, decopertate prin săpăturile din anii 1973 - 1978, primul între clădirea primăriei și șosea, celălalt spre colțul de sud–est al fortificației, în fața Căminului Cultural și a fostului Magazin Universal, restaurate, astăzi sunt

²³ Conform declarațiilor preotului au existat și alte obiecte în inventarul aceluia mormânt, dar nu au fost recuperate, deși Vicus Teodorescu s-a deplasat la fața locului imediat ce a fost anunțat, cu care ocazie a recuperat fibula amintită. V. și E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 160, n. 7.

²⁴ Din inventarul acestui mormânt au fost recuperate câteva fragmente ceramice specifice culturii Sântana de Mureș, dar un pieptene de os din trei plăci cu nituri de bronz, aflat în stare avansată de friabilitate, nu a fost recuperat. V. și E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 160, n. 7.

²⁵ Mormântul avea în inventar un vas lucrat cu mâna, un cuțit din fier și un pieptene din os din trei plăci fixate cu nituri cilindrice de bronz, tipic pentru cultura Sântana de Mureș-Cerneahov; cf. E. M. Constantinescu, comunicare la Sesiunea anuală a Muzeului Județean Buzău, 1975; vezi și Gh. Diaconu, în A. Odobescu, *Opere*, IV, ed. 1976, p. 1061 și n. 25; Gh. Diaconu și colab., *L'Ensemble Archéologique de Pietroasele*, în „Dacia”, NS, XXI, 1977, p. 207 și n. 13; Gh. Diaconu, *Morminte din secolul al V-lea e. n. de la Pietroasele*, în „Mousaios”, IV/I, 1994, p. 125–131, n. 2

²⁶ E. M. Constantinescu & alii, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2012*, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 155.

²⁷ Profesorul Ion Nestor a venit la Pietroasele în septembrie 1973, la circa o lună de la deschiderea șantierului arheologic. Prima sa vizită la Pietroasele data din vara anului 1940, când fusese chemat în urma descoperirii tezaurului de monede din aur și platină, în *Via Ardelenilor*, unde făcea atunci un sondaj. Cu această ocazie, profesorul consemnează și existența cetății dacice de la Gruiu Dării.

²⁸ Gh. Diaconu & colab., *op. cit.*, fig. 3.

²⁹ Gh. Diaconu & colab., *op. cit.*, fig. 6; 7.

³⁰ Gh. Diaconu & colab., *op. cit.*, fig. 3.

vizitabile.³¹ În anul 1978 s-au executat cercetări pe ulița din fața gospodăriei lui Isidon Văsiou.³² Din 1989 cercetările de la Pietroasa/Pietroasele au fost întrerupte până în 1999.

După reluarea cercetărilor, în anul 2008 a fost deschis un nou sector de cercetare, Sectorul **D**, în zona de nord-est a castrului, unde au fost practicate două secțiuni,³³ amplasate la circa 40 m vest de zidul de est și de colțul de nord-est.³⁴ În sectorul **D** au fost cercetate câteva complexe arheologice: locuințe, gropi, podele amenajate din lut galben, vetre, un fragment din zidul de nord al fortificației din care se păstrează emplectonul de la baza zidului,³⁵ așezat pe fundația fățuită; deși pietrele paramentului interior lipsesc, amprentele lor se observă clar. Emplectonul și fundația sunt realizate din piatră legată cu mortar din var-nisip-cărămidă pisată-pietriș, situația din acest sector fiind identică cu aceea constatată în sectoarele A, B și C.³⁶

Pentru prima dată în secțiunea S II D/2008, în imediata vecinătate a zidului de nord, a apărut, la nivelul de călcare antic, un strat de cenușă și arsură, gros de 8-12 cm, indicând distrugerea prin foc a structurii din lemn a fortificației – scările de acces și podul de circulație,³⁷ folosită de militarii din garnizoana castrului care asigurau paza fortificației pe această latură, fapt ce confirmă afirmația lui Odobescu privind distrugerea violentă a fortificației.³⁸

Castrul de la Pietroasele *nu a avut șanț și nici val de apărare*. Numai Odobescu a localizat în colțul de nord-est un *turn de colț rotund*.³⁹ În colțul de nord-vest, cercetat de noi în anii 1974-1976, nu a existat turn de colț.

Construcția castrului de la Pietroasa/Pietroasele dovedește existența unui proiect elaborat de arhitecți romani cu experiență, aplicat cu exactitate de ofițeri și meșteri romani pricepuți,⁴⁰ care au coordonat munca miilor de lucrători folosiți la pregătirea materialelor – piatra cioplită și necioplită, varul, loazbele - puse în operă pentru edificarea fortificației. Cel puțin o parte din lucrătorii care au construit castrul trebuie să fi fost recrutați din rândul populației autohtone, localnicii muncind cot la cot cu soldații și cu lucrătorii romani,⁴¹ de la care au învățat/și-au perfecționat limba și au preluat o serie de obiceiuri, rituri și ritualuri creștine.⁴²

³¹ E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 155-173/156.

³² În 1866 acolo era casa și gospodăria lui Radu Petre Lungul, cf. *Planul cetății antice din satul Pietroasa*, în *Albumul de stampe*, Academia Română, 1875, pl. XVII, nr. 8; idem, în A. Odobescu, *Opere*, IV, ediția 1976, p. 977.

³³ În gospodăria familiei Alexandru și Maria Tudorică. Terenul care aparține astăzi familiei Tudorică, la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XX-lea a fost proprietatea lui Ion Niță, tatăl Mariei Tudorică.

³⁴ Deși am avut o înțelegere verbală cu actualul proprietar, care, după 1995, a achiziționat de la un urmaș al lui Ion Niță terenul pe care se află colțul de nord-est al castrului, ulterior acesta a refuzat colaborarea, din motive de reproducere; refuzul lui ne-a împiedicat să executăm un sondaj exact pe colțul castrului, prin care am fi verificat informațiile consemnate de Al. Odobescu cu privire la existența unui turn de colț în această zonă. Cf. prevederilor Legii nr. 422 din 2001 privind protecția monumentelor istorice, refuzul actualului proprietar de a ne permite accesul și cercetarea zonei este ilegal.

³⁵ E. M. Constantinescu, C. C. Dinu, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2008*, în „Mousaios”, XIII, Buzău, 2008, p. 137-161/148-149, fig.10, 11, 13;

³⁶ E. M. Constantinescu, C. C. Dinu, *op. cit.*, p. 137-161; Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 201-203.

³⁷ E. M. Constantinescu, G. Stăicuț, C. Dinu, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campaniile 2009 – 2010*, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 159-195/165; pl. I/2-3; fig. 3/2; 4/1.

³⁸ A. Odobescu, *Le Trésor de Pétroussa*, tome IIIeme, Paris, 1900, p. 20-21; idem, în Alexandru Odobescu, *Opere*, IV, București, 1976, p. 728-729; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XV, 2010, p. 165.

³⁹ Alexandru Odobescu, *Le Trésor de Pétroussa*, tome IIIeme, Paris, 1900, p. 19-20 și fig. 2; *Albumul de stampe*, Academia Română, București, 1875, planșa XVII, *Planul cetății antice din satul Pietroasa*, cu detalii; idem, în Al. Odobescu, *Opere*, IV, ediția M. Babeș, București, 1976, p. 977.

⁴⁰ Gh. Diaconu și colab., p. 219; Gh. Diaconu, *op. cit.*, în A. Odobescu, *Opere*, IV, p. 1063.

⁴¹ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 219; Gh. Diaconu, *op. cit.*, în A. Odobescu, *Opere*, IV, p. 1063.

⁴² Construirea castrului s-a făcut, cel mai probabil, între anii 324-328/330, deci după recunoașterea de către Constantin cel Mare prin *Edictul de la Milano*, 313, a creștinismului ca religie oficială în Imperiul Roman. În Cimitirul/Necropola 2 de la Pietroasa/Pietroasele au fost cercetate, pe lângă 42 morminte de înhumare, și trei morminte de incinerare, care au aparținut, fără dubiu, unor băștinași daco-romani. Castrul de la Pietroasa/Pietroasele, cel de la Hinova, podul și cetatea de la Sucidava/Celei, castelul de la Barboși, Brazada lui Novac de Nord constituiau sistemul de apărare a teritoriului nord-dunărean recent recucerit și credem că au fost terminate înainte de luna mai 330, când Constantin cel Mare a inaugurat noul oraș Constantinopol, vechiul Bizanț, în care și-a stabilit capitala părții de răsărit a imperiului, sistem prin care împăratul ținea să asigure locuitorilor noii capitale o siguranță sporită împotriva posibilelor invazii barbare.

Complexele de locuit descoperite în *incinta castrului* sunt *locuințe de suprafață, barăci și semi-bordeie*, dispuse, în prima fază, la distanță de câțiva metri de zidul de incintă, iar în faza a doua, unele adosate curții.⁴³ Astfel de complexe de locuit au apărut în toate sectoarele cercetate. În anul 1999, în sectorul **B** – colțul de sud-est, a apărut singura fundație de locuință construită din cărămizi romane legate cu pământ galben.⁴⁴ Locuințele din castru, indiferent de tip, erau de dimensiuni obișnuite pentru cultura Sântana de Mureș – Cerneahov, respectiv aproximativ 3,00/3,50 x 4,00/4,50 m. Podelele erau amenajate din lut galben bătătorit și, de regulă, fiecare locuință avea o vatră amenajată din lut fie pe pat de pietre, fie peste câteva pietre sau cioburi.⁴⁵ În preajma locuințelor erau gropi de provizii sau menajere, cele mai numeroase fiind cele de tip sac, dar nu lipsesc nici gropile în formă de clopot.

Edificiul cu hipocaustum. În iulie 1976⁴⁶ am identificat edificiul ca hipocaust, situat la 400 m est de colțul de sud-est al castrului. Imediat după identificare am executat secțiunea S I T în care a fost localizată o încăpere cu *pilae*, care indicau prezența unui *hipocaustum*, sistem de încălzire specific *thermae*-lor/băilor publice romane, ceea ce ne-a făcut să considerăm că am localizat termele castrului, aceasta fiind denumirea sub care vestigiile a intrat în circuitul științific. În anii 1977 – 1989 cercetările nou localizatului edificiu s-au extins.⁴⁷

În anul 2009, prin finanțarea unui proiect de modernizare a DJ 205, care trece peste construcția romană, s-a impus reluarea cercetărilor la *edificiul cu hipocaust*, denumirea mai adecvată, fiind vizate acele părți ale construcției aflate sub banda de asfalt a drumului ce unește satele Pietroasa de Jos și Clondiru de Sus/Șarânga.

În campania 2009 edificiul cu hipocaust a fost cercetat parțial,⁴⁸ prin secționarea șoselei, valoarea excepțională a vestigiilor descoperite impunând soluția construirii unui pasaj supra-teran, în vederea cercetării complete, conservării, punerii în valoare/amenajării muzeistice și introducerii în circuitul public a construcției romane, veche de peste 1.680 de ani.⁴⁹

În campaniile 2011, 2012 și 2013 a fost dezvelită întreaga suprafață a clădirii edificiului cu hipocaust,⁵⁰ precum și suprafețele situate la vest, nord, est și sud în exteriorul construcției. Am constatat astfel că întreaga clădire, așa cum se prezintă astăzi, a fost construită în trei etape,⁵¹ că era înconjurată de un zid de incintă din piatră parțial fasonată legată cu mortar din var – nisip - cărămidă pisată - pietriș de râu, intrarea în incintă a fost amenajată pe latura de vest, iar din fața intrării spre castru era amenajat un drum pietruit.⁵²

⁴³ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 217; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 164–165, pl. I/1; fig. 1/2; 2; 3/1; 4/2.

⁴⁴ Cercetările din anii 1999–2001 în castru au fost coordonate de prof. univ. dr. Mihalache Brudiu de la Universitatea *Dunărea de Jos* Galați; E. M. Constantinescu, M. Brudiu, M. D. Liușnea, S. Matei, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2001*, în „Mousaios”, VI, Buzău, 2001, p. 17-26.

⁴⁵ E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 164-165, pl. I/1; fig. 1/2; 2/2; 3/1; 4/2.

⁴⁶ În urma informației furnizate de locuitorul Alexandru Zaharioiu zis Sandu Zarioiu din satul Ochiu Boului, azi Pietroasa Mică.

⁴⁷ În 1978, casa și terenul lui Ștefan Moldoveanu, sub care erau amplasate vestigiile edificiului, au fost achiziționate de stat, iar în anul 2006, în aceeași zonă, au fost achiziționate terenurile și gospodăriile care au aparținut lui Mitică Bratu și Mircea Capotă, sub care se aflau o altă parte a ruinelor edificiului cu hipocaust. Cercetările, începute de mine în 1976, au fost continuate de Magda Tzony, în anii 1977-1978, 1980, și de doamna arhitect Monica Mărgineanu Cârstoiu, în anii 1986-1989, cu participarea lui Bogdan Filipescu.

⁴⁸ E. M. Constantinescu & alii, *Pietroasele, jud. Buzău*, în C C A. Campania 2009, București MNIR, 2010, p. 145–152; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 159-195.

⁴⁹ Între septembrie 2010 și mai 2011 a fost construit pasajul, fapt ce a permis ulterior extinderea cercetărilor edificiului

⁵⁰ E. M. Constantinescu & alii, *Pietroasele, jud. Buzău*, în C C A. Campania 2011, București INP, 2012, p. 107–109; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVI, Buzău, 2011, p. 125-134.

⁵¹ Planul final la E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, pl. I.

⁵² *Planul final* este mult diferit de cel publicat de m. Tzony, în MCA, XIII, Oradea, 1979, p. 263–264, planșa din anexe: încăperea C era un spațiu de acces la încăperile A și B, precum și la bazinele B1N și B2N, era pardosită cu marmură, pereții mai păstrau urme de frescă multicoloră; mari diferențe sunt și față de planul publicat de D. M. Liușnea, în „Mousaios”, IX, Buzău, 2004, p. 103–106, descriere; eadem, în „Mousaios”, X, Buzău, 2005, p. 80–81 și pl. III; Liușnea distinge două faze de construcție, „Mousaios”, X, p. 52, dar adaugă încăperi care nu există în teren.

În prima etapă au fost construite încăperile A, B, C și bazinele B 1 Sud, B1 Nord și B 2 Nord, care fac corp comun. Încăperea din fața *praefurnium*-ului a fost adosată la încăperea A, probabil imediat după ridicarea corpului principal, din nevoia de a proteja gura de foc și a crea un spațiu de depozitare a combustibilului înainte de folosire.

În etapa a doua la încăperile C și parțial B a fost adosată o încăpere mare, D, împărțită ulterior în două, rezultând încăperea F, și s-a deschis un spațiu de comunicare între încăperile C și D. Zidul despărțitor dintre încăperile D și F a fost construit ulterior, nu este țesut cu zidul de est, nici cu cel de vest. Probabil încăperea D comunica cu încăperea F, dar în stadiul actual nu se mai păstrează în teren nici un indiciu de la asemenea deschidere. În peretele de nord al încăperii F s-a deschis un canal cu boltă din cărămizi de mari dimensiuni către o încăpere adosată construcției pe latura de nord. Acesta era, probabil, coșul/hornul pentru evacuarea fumului și a gazelor produse de combustia din *praefurnium*-ul de pe latura de vest, care circulau pe sub pardoselile încăperilor A, B, C, D și F. La nivelul păstrat astăzi, nu există o cale de acces spre interiorul acestei amenajări exterioară/adosată corpului principal. Dificultatea precizărilor privind raportul dintre încăperile D, F și amenajarea exterioară este accentuată de faptul că nivelul încăperii F este cu 43/55 cm sub nivelul pardoselii (din cărămizi al) încăperii D și cu circa 25 cm sub nivelul pardoselii din mortar al încăperii C. În încăperea F erau amenajate *pilae* din cărămizi pătrate, mai înalte decât cele descoperite în încăperea A. Peste pilele din colțul de nord – vest al încăperii F s-a păstrat *in situ* un fragment de pardoseală din trei rânduri de cărămizi cu straturi de mortar între ele.⁵³ Tot în această fază, probabil, a fost amenajată o deschidere în peretele de sud al încăperii D, pentru comunicarea cu exteriorul, detaliile constructive existente sugerează această soluție.

În etapa a treia, la încăperile B și D a fost adosată o ultimă încăpere, E, completând colțul de sud – est al construcției, în forma în care se păstrează astăzi. Colțul de nord-est al zidului de est al încăperii E arată că acesta a fost adosat la zidul încăperii D, nu este țesut cu acesta, situație similară și în colțul de sud – vest a zidului acestei ultime încăperi. Pentru comunicarea cu exteriorul în zidul de sud al încăperii E a fost practicată o deschidere, detaliile constructive fiind elocvente.

Încăperea A a avut pe toată suprafața, inclusiv sub *praefurnium*, o șapă-pardoseală din mortar, groasă de 5 – 6 cm, pe care au fost așezate *pilae*, construite din câte cinci cărămizi pătrate suprapuse, legate cu mortar din var – nisip fin - cărămidă pisată fin, peste care era amenajată pardoseala din trei rânduri de cărămizi cu starturi de mortar între ele; peste ultimul rând de cărămizi, mai subțiri decât cele din straturile de dedesubt, era pus un strat de mortar foarte fin, impermeabil, în care erau fixate plăci dreptunghiulare de marmură, groase de 1,5 – 1,7 cm, care formau pardoseala aparentă, pe care se călca. De jur – împrejurul încăperilor era o plintă verticală din plăci de marmură fixate cu mortar, înaltă de circa 10 cm.

Situată direct deasupra *praefurnium*-ului, încăperea A a funcționat, foarte probabil, ca bazin cu apă caldă – *caldarium*. Aerul cald de sub încăperea A circula spre încăperea B prin trei canale cu boltă din cărămizi practicate în zidul dintre cele două încăperi. Probabil că încăperea B avea o pardoseală asemănătoare cu cea a încăperii A, dar, din păcate, aceasta a fost în întregime distrusă din vechime. Încăperea B a funcționat, probabil, ca bazin cu apă mai puțin caldă, poate *frigidarium*. De sub încăperea B aerul cald circula prin două canale boltite practicate în zidul de nord spre încăperea C; în această încăpere s-a păstrat șapa-pardoseală din mortar, în care a fost amenajat un cămin de colectare a apelor uzate din bazinele 1 și 2 și un canal din cărămizi pentru evacuarea apelor uzate care continua sub pardoseala încăperilor D și E. Peste șapa-pardoseală din încăperea C erau amenajate *pilae* din cărămizi, ale căror urme sunt încă vizibile, care susțineau pardoseala utilă, probabil asemănătoare cu cea din încăperile A și F. Încăperea C a funcționat ca spațiu de acces la bazinele/încăperile A și B, și la bazinele B1 N și B2 N, la care accesul se făcea pe trepte din cărămizi tencuite cu mortar colorat. Este posibil ca pilele din încăperea C să fi fost mai scunde decât

⁵³ Vezi E. M. Constantinescu & alii, *Raport Pietroasele, jud. Buzău*, în C C A. Campania 2009, p. 145–152 și ilustrația; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 178, fig. 1, lângă jalonul din prim-plan; idem, ibidem, Elemente arhitecturale și materiale de construcție folosite la edificiul ci hipocaust de la Pietroasele, județul Buzău, p. 197-210, fig. 2, lângă jalonul din prim-plan dreapta; M. Tzoni spune că pardoseala din această zonă (a încăperii F) avea o suprafață mai mare în momentul dezvelirii în 1978.

cele din încăperile A, B și F. Avem în vedere faptul că șapa-pardoseală a acestei încăperi este mai sus cu 30 – 55 cm decât cea din încăperile învecinate.

Pardoseala vizibilă astăzi a încăperilor D și E a fost amenajată din cărămizi de mari dimensiuni, dispuse în șiruri paralele cu zidurile de nord ale încăperilor, așezate pe o șapă subțire de mortar alb, înlocuită parțial, la intervenții ulterioare, cu un pat de nisip; cu ocazia acestor intervenții dispunerea cărămizilor dislocate a fost modificată.⁵⁴ Urmele intervențiilor din pardoseli indică amplasarea canalului de evacuare a apelor uzate, al cărui cap se vede sub marginea de sud a pardoselii încăperii E, de unde continua în exteriorul clădirii spre sud - vest.⁵⁵

Putem presupune că și în încăperile D și E au existat *pilae* și pardoseală stratificată, asemănătoare cu cele din celelalte încăperi.

Precizăm că toate amenajările care s-au păstrat, descrise mai sus, fac parte din ceea ce putem numi „demisolul tehnic” al unei construcții care avea și funcționalitate de terme, și care, foarte probabil, a avut un etaj cu destinație de locuință pentru comandantul castrului, care, în același timp, era comandatul părții estice a sistemului defensiv Brazda lui Novac de Nord. Presupunem că accesul la etaj se făcea pe o scară interioară sau pe o scară exterioară amenajată în gangul dintre încăperea A și bazinetul B1 N, dar nu avem detalii păstrate.

Întreaga construcție era încălzită printr-un sistem ingenios compus dintr-un focar *furnium/prae-furnium* de mari dimensiuni, unde ardeau buștenii de lemn; de aici căldura circula pe sub pardoseala încăperilor prevăzute cu *hypocaustum*, realizată din trei rânduri cărămizi de mari dimensiuni – 54 x 54 x 6/4 cm – *tegulae bipedales* cu straturi groase de mortar între ele; primul rând de cărămizi era așezat pe stâlpișori *pilae / suspensurae* din cărămizi pătrate (18 x 18 x 7/8 cm), peste al treilea rând de cărămizi era depus un strat de mortar fin pe/în care se fixau plăci de marmură, care formau pardoseala vizibilă a încăperilor; între încăperi căldura circula prin canale cu bolți din cărămizi; erau încălziți și pereții încăperilor, în tencuiala cărora erau încorporate țigle cu piciorușe *tegulae mammatae*.⁵⁶ Deasupra *furnium*-ului la limita de vest a încăperii A au fost montate două bare din fier, masive, pentru susținerea unui cazan în care se încălzea apa.⁵⁷ Prin acest sistem, vara se asigura apa caldă menajeră și cea necesară igienei, iar iarna era asigurat confortul dorit în fiecare colț al edificiului, indiferent de temperatura exterioară. Pentru legătura pardoselilor cu pereții, pe marginea încăperilor, jur – împrejur, la înălțimea *pilae*-lor era amenajat un brâu de zidărie lat de 20 cm. *Pilae*-le stăteau pe pardoseli simple din mortar sau din cărămizi fixate pe/în strat de mortar. În aceste pardoseli, care susțineau *pilae*-le, erau amenajate canale și conducte din tuburi/olane cu mufă, din cărămizi lungi și înguste sau din țigle, pentru evacuarea apelor uzate.⁵⁸

Unele elemente particularizează și fac remarcabilă construcția edificiului cu hipocaust de la Pietroasa/Pietroasele: pereții încăperilor, inclusiv ai celor trei bazine, erau finisați cu *tencuială colorată – opus signinum* – și *pictați* în fresco într-o gamă coloristică impresionantă,⁵⁹ avea ferestre închise cu *vitrării* realizate din plăcuțe de geam colorate⁶⁰ unite prin rame de plumb, avea bazine de apă caldă, apă rece și *bazine* pentru proceduri medicinale speciale sau pentru uzul personajelor de seamă din sistemul castrului de la Pietroasa și al Brazdei lui Novac de Nord. Această clădire, de o ținută remarcabilă,⁶¹ a fost ridicată, probabil, pentru folosința – temporară sau permanentă - a comandantului castrului, care comanda de aici sistemul de apărare edificat după

⁵⁴ Vezi „Mousaios”, XVII, 2012, p. 168, fig. 1/3.

⁵⁵ Vezi planul în „Mousaios”, XVII, 2012, p. 166, pl. I.

⁵⁶ Vezi și Gh. Diaconu, M. Tzony, E. M. Constantinescu, V. Drâmbocianu, *L'ensemble archéologique de Pietroasele*, în „Dacia”, N. S., XXI, 1977, p. 204-206.

⁵⁷ Vezi și Gh. Diaconu, M. Tzony, V. Drâmbocianu, *Șantierul arheologic Pietroasele – Buzău, 1978*, în „Materiale și cercetări arheologice”, XIII, Oradea, 1979, p. 320; nu au fost găsite fragmente din cazan, nu știm din ce era confecționat.

⁵⁸ Vezi și Gh. Diaconu, M. Tzony, V. Drâmbocianu, *op. cit.*, p. 320.

⁵⁹ E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 159–195/167 și fig. 11; idem, Elemente arhitecturale și materiale de construcție folosite la edificiul cu hipocaust de la Pietroasele, județul Buzău, în „Mousaios”, XV, p. 197–210, fig. 8.

⁶⁰ E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVI, Buzău, 2011, p. 125–134, fig. 3/6.

⁶¹ Vezi prezentarea în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 154-195.

recucerirea teritoriului de la nord de Dunărea de Jos, numit Valul lui Traian sau Brazda lui Novac de Nord, comandant care, credem, a fost chiar *Dalmatianus*, nepotul de frate al lui Constantin cel Mare, atestat în anul 335 d. Hr.⁶² pe funcția de comandant al acestui sistem de graniță care era numit *ripam Ghoticam*/malul gotic. Numai așa se poate explica/accepta nivelul foarte elevat al edificiului cu hipocaust de la Pietroasa/Pietroasele.

În zona exterioară edificiului cu hipocaust a fost identificat un *zid de incintă* perimetral.

Pe latura de nord zidul de incintă, amplasat la 3,80 m de zidul de nord al edificiului, a fost dezvelit pe 22,50 m lungime (aproape în întregime, cu excepția unei porțiuni dinspre colțul de nord – vest al incintei), are 0,85/0,90 m grosime și a fost prevăzut cu doi contraforți pe exterior.

Zidul de incintă vest, situat la 7,00 m vest de zidul de vest al încăperii A, dezvelit pe 20,50 m lungime (cu excepția unei porțiuni dinspre colțul de nord – vest al incintei), are 0,85 m grosime. Aproximativ la jumătatea acestei laturi se află intrarea în incintă, cu deschiderea de 1,60/1,50 m, (mai îngustă spre exterior).⁶³ În fața intrării se păstrează un pavaj din piatră spartă, gros de 0,18/0,24 m, care reprezintă, după aspect și structură, drumul de legătură între edificiul cu hipocaust și castrul, situat la 400 m spre vest. Pe suprafața acestui pavaj a apărut un fund de vas lucrat la mână din pastă de culoare cărămiziu – castanie, cu pietricele și cioburi pisate ca degresant,⁶⁴ și fragmente de cărămizi romane sfărâmate, unele încorporate în pavaj.

Zidul de incintă est a fost dezvelit parțial, respectiv o porțiune de la colțul de nord – est până la proprietatea vecină, și o altă porțiune din jumătatea de sud, întreruptă de o pivniță cu zid de piatră construită în ultimul sfert al secolului al XIX-lea, care a distrus o parte din zidul de est și colțul de racord cu zidul de incintă sud; în zona demantelată prin amenajarea pivniței moderne, zidul de incintă est se prelungea spre sud cu un alt zid, puțin mai îngust/subțire, care delimita o extindere a incintei pe latura de sud a complexului. Cu prelungirea menționată zidul de incintă de est avea lungimea de 27,00 m și lățimea de 0,85/0,75 m; imediat la sud de pivnița modernă, acesta suprapune un zid de piatră sec.

Pe latura de sud incinta a avut două faze. În prima fază, zidul de incintă era amplasat la 4,10 m de zidul de sud al încăperii B. Lungimea acestui zid era de aproximativ 28,00 m. În faza a doua, incinta a fost extinsă spre sud, zidurile de incintă est și vest fiind prelungite cu câte 7,50/8,00 m cu structură din piatră legată cu mortar din var – nisip – cărămidă pisată, cu grosimea de 0,75 m. Pe latura de sud a noii extinderi nu a fost localizată o structură de zid, ceea ce ne face să luăm în considerație posibilitatea ca pe această latură extinderea să fi fost închisă cu o structură ușoară din lemn sau din alte materiale degradabile.

Zidul de incintă pe laturile de vest, est și sud a fost afectat și parțial demantelat de intervenții antropice la sfârșitul secolului XIX și în secolul XX, prin amenajarea unei pivnițe și prin săparea de șanțuri pentru introducerea unor conducte de alimentare cu apă în anii 50, în 1968 și în 2003, precum și prin amenajarea șanțului șoselei, pietruit în anii 60 ai secolului trecut; zidul de sud a fost afectat/demantelat parțial cu ocazia construirii locuinței care a aparținut familiei Dumitru Bratu.

În pardoselile încăperilor C, D și E au fost amenajate canale din cărămizi și conducte din tuburi ceramice/olane cu mufă, unele smălțuite pe interior, pentru evacuarea apelor uzate. În spațiul dintre zidul de sud al edificiului și zidul de incintă sud, prima fază, au fost localizate câteva fragmente din canale de drenare a apelor uzate evacuate prin canale care perforau zidurile încăperilor B și E și al bazinei B1 S.⁶⁵

Așezarea civilă. În timpul activității Șantierului arheologic Pietroasele începând din anul 1973, pe terenul de la est, nord și vest de castru au fost scoase la lumină diferite complexe arheologice din așezarea civilă și fragmente din conductele de olane prin care erau alimentate cu apă castrul, așezarea civilă și edificiul cu hipocaust/thermele. Astfel, în anii 2005, 2007 și 2008 au

⁶² Anonimus Valesii, *Excerpta Valesiana*, VI, 35, în „Fontes Historiae Daco-Romanae”, II, București, 1970, p. 48/49; textul nu este foarte clar, putând fi vorba și de Flavius Dalmatius, fratele vitreg al lui Constantin I cel Mare, așa cum acceptă M. Zahariade, *Moesia Secunda, Scythia și Notitia Dignitatum*, București, 1988, p. 43.

⁶³ Planul în „Mousaios”, XVII, 2012, p. 166, pl. I.

⁶⁴ E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 166, pl. I.

⁶⁵ E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 166, pl. I.

fost cercetate câteva complexe arheologice din așezarea civilă pendinte de castru.⁶⁶ Alte complexe arheologice care, după descrierea descoperitorilor, conțineau materiale aparținând orizontului Sântana de Mureș și secolelor VI – X, au fost deranjate/distrușe în gospodăriile locuitorilor din satele Pietroasa de Jos și Pietroasa de Sus.⁶⁷ Prin aceste descoperiri s-a conturat arealul ocupat de așezarea civilă din secolul IV pendinte de castul de la Pietroasele.

În punctul Valea Bazinului, aflat la circa 600 m nord - vest de castru pe valea torentului Urgoaia/Pietroasa,⁶⁸ au fost cercetate complexe de locuire și menajere din secolele III î. Chr. - VI d. Chr., cele mai numeroase datând din secolul IV.

Necropolele. Cimitirul 1 este situat la sud de castru, cunoscut de Odobescu,⁶⁹ are mormintele amenajate de o parte și de alta a drumului principal de acces în fortificație,⁷⁰ conform tradiției romane. Până în prezent, din acest cimitir au fost descoperite numai morminte de înhumație. În afară de mormintele descoperite întâmplător, menționate mai sus, în cursul cercetărilor sistematice și/sau preventive din anii 1973-1988 au fost descoperite alte 9 morminte de înhumație, datate în secolele IV-V, anume :⁷¹ șase pe locul fostului magazin universal din localitate,⁷² la circa 35 metri sud de zidul fortificației, alte trei descoperite în 1981 în grădina lui Ion Jiganie,⁷³ la circa 50 metri sud de castru.

În anul 1981, când s-a construit blocul specialiștilor - azi sediul Consiliului local, al Oficiului poștal și al Companiei de apă -, a fost distrus un mormânt de înhumație, din inventarul căruia a fost recuperat un inel din sârmulițe de argint împletite, cu șaton rotund decorat cu chipul în profil al unei *matrona romana*.⁷⁴

Cimitirul/Necropola 2. În ziua de 29 ianuarie 1976, inginerul Valeriu Popa, directorul Stațiunii de Cercetări Viti-Vinicole Pietroasa, m-a anunțat, prin telefon, că în Sectorul Administrativ al unității, unde se construia un bloc-cămin destinat găzduirii studenților agronomiști veniți în practică, au fost descoperite niște morminte. Timp de aproape două luni, din 29 ianuarie până în 14 martie 1976, în condiții meteorologice foarte nefavorabile, am cercetat primele treisprezece morminte⁷⁵ din ceea ce astăzi se numește Necropola 2. În septembrie același an am mai descoperit trei morminte din acest cimitir.⁷⁶

Întrerupte mult timp, cercetările de la Pietroasa/Pietroasele au fost reluate în anul 1999. În noua etapă, în Necropola 2 au fost descoperite încă 29 de morminte, ceea ce ridică la 45 numărul mormintelor cercetate,⁷⁷ dintre care 3 sunt de incinerare și restul de înhumație. Dintre mormintele

---

⁶⁶ În anul 2005, în gospodăria lui Gicu lu' Țoacă și Ion Zăinescu, aflată la circa 100 m spre est de castru, au fost cercetate câteva gropi, dintre care unele conțineau materiale arheologice de tip Sântana de Mureș, altele din Evul Mediu timpuriu sau mai recente din epocile modernă și contemporană. În anii următori prin cercetări preventive au fost localizate alte complexe de locuire și gropi menajere cu material arheologic specific culturii Sântana de Mureș, secolul IV d. Hr., consemnate în rapoartele de cercetare aflate în arhiva Muzeului Județean Buzău.

⁶⁷ E. M. Constantinescu și col., *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2001*, în „Mousaios”, VII, Buzău, 2001, p. 17-26; ibidem, *Pietroasele, com. Pietroasele, jud. Buzău – Campaniile 1999 – 2000*, în C C A. Campania 2000, Suceava/CIMEC, 2001, p. 179–182; ibidem, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2002*, în „Mousaios”, VIII, Buzău, 2003, p. 105–116; ibidem, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2003*, în „Mousaios”, IX, Buzău, 2004, p. 101–114; ibidem *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2004*, în „Mousaios”, X, Buzău, 2005, p. 77–84; ibidem, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2005*, col., în „Mousaios”, XI, Buzău, 2006, p. 109–122.

⁶⁸ Acolo unde în timpul construirii castrului au funcționat lagărele de muncă în care s-a scos și s-a fasonat piatra, s-a ars varul și s-au pregătit loazbele de lemn, materiale folosite la construcția castrului.

⁶⁹ A. Odobescu, *op. cit.*, tome Iere, p. 3, fig. 2.

⁷⁰ Drumul de acces în castru a fost localizat la circa 125 m sud de zidul de sud al fortificației și la 15 m est de D J 203C, în gospodăria profesorului Constantin Tutunea, cu ocazia unei cercetări preventive pentru eliberarea de sarcină arheologică, cf. Raportul de cercetare aflat în arhiva Muzeului Județean Buzău.

⁷¹ Gh. Diaconu, în „Dacia”, NS, XXX, 1- 2, 1986, p. 177-180.

⁷² Trei descoperite în 1977, unul în 1978 și altele două în 1981, toate orientate N-S, căpăcuite cu pietre.

⁷³ Datate în primul sfert al secolului V; dintre acestea, unul, *M 2, orientat V-E, fără inventar, a aparținut, cu mare probabilitate, unui creștin*; Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 177-180.

⁷⁴ Inelul a fost predat Muzeului Județean de primarul comunei din acea vreme, Petrache Mihăilă.

⁷⁵ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 207–208, N. 2 (text E. M. C.), fig. 5; 11; 23/1–3, fig. 24/1–3.

⁷⁶ Gh. Diaconu & colab., *op. cit., loc cit.*, p. 207-208 (text E. M. C.) și fig. 5.

⁷⁷ Începând cu anul 2002, în zona Necropolei 2 au fost descoperite trei locuințe Dridu, datate în secolele X-XI, fiecare având câte un cuptor-pietrar de dimensiuni impresionante și indicii ale unor amenajări interioare-pat, banchetă, laviță,

de înhumație, 40 sunt orientate Sud – Nord, iar 2 sunt orientate Nord – Sud. În patru morminte de înhumație - M 6, 9, 10⁷⁸ și 19⁷⁹, au fost descoperite arme – două săbii cu dublu tăiș, un *pillum*, un *gladium* și un cuțit de luptă, în șapte morminte au fost găsite monede romane depuse ca *obol al lui Caron* și alte două monede folosite ca podoabe în mormântul M 7. Toate monedele sunt emise de împăratul Constantius II (337-361) la *officina*/monetăria din *Aquae*, în *Gallia*/Franța de astăzi, între 353/354 - 361.⁸⁰

Cele mai multe dintre mormintele cercetate au avut un bogat inventar format din vase de lut, fusaiole, fibule, catarame, mărgelile, cercei, brățări, verigi, cuțitașe din fier, unele cu teacă de lemn, ofrande de ovi-caprine etc. Pe lângă *depunerea de arme și monede* în morminte, alte elemente de ritual particularizează Necropola 2 de la Pietroasa/Pietroasele: *defuncții înhumați erau depuși între două poduri din scânduri groase și, cu două excepții, erau orientați sud-nord*,⁸¹ adică invers decât orientarea obișnuită a mormintelor din necropolele culturii Sântana de Mureș, orizont căruia îi aparține acest cimitir. Cimitirul 2 de la Pietroasa/Pietroasele a folosit, probabil, de o grupare de soldați din garnizoana castrului, aduși din vestul Imperiului roman, probabil din provincia Gallia, care își primeau în continuare soldele de la unitatea de bază de care aparțineau.⁸² Evident, aceasta este o ipoteză de lucru.

Cimitirul 3. În primăvara anului 1969, în timp ce amenajau o plantație de viță de vie la marginea de sud a satului, pe malul drept al pâ râului Dara, locuitorii din satul Dara, aflat la 1,8 km est de castru, au descoperit un mormânt de înhumație din inventarul căruia s-au păstrat o cană înaltă și o strachină, ambele cenușii, la roată.⁸³ Recuperate în 1970 de Octavian Onea, atunci muzeograf coordonator la Muzeul memorial *B. P. Hașdeu* din Câmpina, cele două vase au ajuns ulterior la Institutul de Arheologie București. Strachina poartă semne și o inscripție *grafitto* (realizată după ardere) cu litere latine și grecești, cu semnificație creștină,⁸⁴ fiind datată din secolul IV d. Chr. În 1974 în timpul unei perieghze executată pe malul stâng al pâ râului, colectivul Șantierului arheologic Pietroasele a localizat așezarea contemporană cimitirului din secolul IV.⁸⁵ Ambele obiective - cimitirul și așezarea - fac parte din sistemul de așezări și cimitire care funcționau/gravitau în jurul castrului de la Pietroasele.⁸⁶

---

gropi de provizii; în locuința L 2 a fost descoperit un foarte bogat inventar format din vase de lut, obiecte, unelte și ustensile din metal și din os, astragale etc. E. M. Constantinescu și colab., *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2002*, col., în „Mousaios”, VIII, Buzău, 2003, p. 105–116; idem, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2003*, în „Mousaios”, IX, Buzău, 2004, p. 101–114; idem, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2005*, col., în „Mousaios”, XI, Buzău, 2006, p. 109–122; idem, *Pietroasele, com. Pietroasele, jud. Buzău, Campania 2006*, în C C A, Tulcea, 2007, p. 270–272; E. M. Constantinescu, *Dridu-type dwelling in Pietroasele, Buzău county / Locuirea de tip Dridu de la Pietroasele, județul Buzău*, în „Studia Antiqua et Archaeologica”, IX, Iași, 2003, In Honorem Magistri Dan Gh Teodor, prof. univ. dr., Iași, 2003, p. 447–457.

⁷⁸ Gh. Diaconu & colab., *op. cit.*, p. 208 și fig. 24.

⁷⁹ E. M. Constantinescu, *Încă un mormânt cu arme descoperit la Pietroasele*, în „Mousaios”, VI, Buzău, 2001, p. 55–60; E. M. Constantinescu și colab., în C C A, Campania 2000, Suceava/CIMEC, 2001, p. 182–185/180; in inventarul mormântului se afla o sabie cu dublu tăiș și un cuțit de luptă.

⁸⁰ Datarea și atribuirea stabilite de dr. Ernest Oberländer-Târnoveanu, directorul M.N.I.R., căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁸¹ E. M. Constantinescu și colab., *Șantierul arheologic Pietroasele*, în C C A, Campaniile 1999–2006; idem, în „Mousaios”, V–XIII, 1999–2008.

⁸² Există deja formulată ipoteza unui drum care asigură circulația unor bunuri, inclusiv monede, din Gallia până în Pannonia și în sudul Poloniei; pe acest drum, probabil, au ajuns la Pietroasa/Pietroasele și monedele depuse/descoperite în mormintele cercetate de noi.

⁸³ Gh. Diaconu, *Zwei Gefäße aus dem 4. Jh. u. Z. von Pietroasele-Buzău*, în „Dacia”, NS, XX, 1976, p. 269–271; Gh. Diaconu & colab., *L'Ensemble Archéologique de Pietroasele*, în „Dacia”, N S, XXI, 1977, p. 199–220, fig. 12; E. M. Constantinescu, *Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre*, București, 1999, p. 104, 108, 167, pl. 6/7 a, b.

⁸⁴ Ipoteză formulată de V. Teodorescu la sesiunea Muzeului Județean Buzău, 6–7 decembrie 1992, cf. E. M. Constantinescu, *Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre*, București, 1999, p. 108, n. 413.

⁸⁵ Gh. Diaconu & colab., *L'Ensemble Archéologique de Pietroasele*, în „Dacia”, N S, XXI, 1977, p. 199–220, fig. 1/2, 3; 12; Gh. Diaconu, *Zwei Gefäße aus dem 4. Jh. u. Z. von Pietroasele – Buzău*, în „Dacia”, NS, XX, 1976, p. 269–271; E. M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 167.

⁸⁶ E. M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 36.

Cimitirul 4. În iunie 1976, în gospodăria locuitorului Nicolae Ivașcu, situată în latura de est a satului Clondiru de Sus, a fost descoperit întâmplător un mormânt de înhumație din al cărui inventar au fost recuperate: o amforetă roșie la roată, un borcan bitronconic cu buza orizontală cenușiu la roată, partea superioară a unei amfore roșii la roată și un pahar de sticlă cilindric cu fundul tronconic decorat cu trei șiruri de fațete polizate,⁸⁷ datat între 325-375. După unele informații (neconfirmate de descoperitor) în inventarul mormântului s-ar fi aflat și o placă de marmură cu un relief reprezentând *Cavalerul danubian*, nerecuperată/nevăzută de noi.⁸⁸ Mormântul face parte dintr-un cimitir care se întinde în mai multe gospodării vecine spre est, spre vest și spre nord până în gospodăria învățătorului Șerban Ciobanu.⁸⁹

Aducțiunea apei. Castrul, așezarea civilă și edificiul cu hipocaust erau alimentate cu apă din două izvoare captate, unul la circa 1000 m nord-vest de castru, pe valea pârâului Urgoaia/Pietroasa, celălalt la circa 700 de metri nord de edificiul cu hipocaust/therme, sub poala de vest a dealului Cămălin din actualul cătun Pe Vale, din satul Ochiu Boului/Pietroasa Mică. Apa era adusă prin două conducte din olane cu mufă de asamblare. Prima conductă, cu două coloane, aducea apa în castru și în așezarea civilă din izvorul aflat pe Valea pârâului Urgoaia. Din această conductă au fost descoperite, între 1975 și 1989, mai multe segmente, inclusiv în incinta castrului, în dreptul gospodăriilor Isidon Chiriac, Ion Niță, Lică Bărbulescu. În anii 2003-2005 în cadrul cercetărilor sistematice din punctul Valea Bazinului, au apărut mai multe fragmente de olane, care proveneau din segmente ale conductei, distruse anterior.

A doua conductă, cu o coloană, aducea apa bogatului izvor de sub poala Cămălinului în partea de răsărit a așezării civile și la edificiul cu hipocaust/therme. Fragmente din această conductă de olane au fost identificate, în anul 1976, pe un drumeag la circa 80 m nord de edificiu și, ulterior, pe terenurile din marginea de sud a cătunului Pe Vale, aparținând lui Sandu Zarioiu/Alexandru Zaharioiu, și la marginea satului Pietroasa de Jos, la Gheorghe Baci, Constantin Enache zis Tache Șerbu și la Costică Voinea, cea din urmă în imediata vecinătate a vestigiilor edificiului cu hipocaust.

În anul 2008 în curtea Școlii Generale nr. 2, sub coasta dealului, la jumătatea distanței dintre castru și edificiul cu hipocaust, am descoperit un fragment de apeduct din piatră, lung de aproape 9,00 m, cu un decantor din care se ramifica o conductă de olane din lut smălțuite verde-oliv la interior.⁹⁰

Inventarul arheologic. Locuitorii castrului *se ocupau* cu *meșteșugurile casnice* dar și cu *meșteșugurile specializate*, așa cum probează inventarul arheologic descoperit în cursul cercetărilor.⁹¹ Fusaiiolele, greutățile din lut pentru războiul de țesut, acele și tuburile pentru păstrat ace dovedesc că femeile se ocupau cu *torsul, țesutul și cusutul*.

Cutele pentru ascuțit, cuțitele, sulele din os și fier, împungătoarele din os, plăselele din os pentru cuțite, pieptenii din os, pandantivii, plăcile și alte obiecte de podoabă din os, o brățară din corn de cerb,⁹² piese rebutate din același material, dornuri, sfredele și dălți din fier și alte piese probează *ocupațiile gospodărești ale bărbaților ca prelucrarea osului, lemnului, pietrei etc.*

În castru își desfășurau activitatea și meșteșugari care *prelucrau fierul, argintul, plumbul și cositorul, piatra*, fapt probat de descoperirea unui impresionant număr de lupe de zgură de fier, creuzete din lut cu puternice urme de ardere secundară, până la vitrifiere, care păstrau încă resturi din metalul topit, obiecte din plumb, un suport de statueta din bronz,⁹³ urechi sau torți de vase din metal etc. Desigur, metalele prețioase și semiprețioase erau prelucrate în bijuterii și obiecte de podoabă, dar și în obiecte de port – cum sunt fibulele din argint cu piciorul întors pe dedesubt sau cu semidisc. Bogăția materialului ceramic, varietatea formelor și diversitatea finisajelor, gama ornamentelor,⁹⁴

⁸⁷ Gh. Diaconu & colab., în „Dacia”, NS, XXI, 1977, p. 210, fig. 25/1, 3, 5.

⁸⁸ Informația a ajuns pe cale orală indirectă la Victor Teodorescu, dar nu a fost niciodată confirmată.

⁸⁹ Gh. Diaconu & colab., *op. cit.*, fig. 1/8.

⁹⁰ E. M. Constantinescu, Cătălin Constantin Dinu, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2008*, în „Mousaios”, XIII, Buzău, 2008, p. 144–147, fig. 6-8.

⁹¹ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 210-218.

⁹² Gh. Diaconu, în SCIVA, 1975, 3, p. 411-414.

⁹³ E. M. Constantinescu și colab., în „Mousaios”, XVII, 2012, p. 130, fig. 4/3–3 a.

⁹⁴ Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 1061; Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 210–213; Mihalache Brudiu, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2000*, Suceava–Cimec, 2001, p. 179.

spatule din os pentru lustruit vasele etc. indică prezența aici a unor pricepuți meșteri olari. Râșnițe din piatră de variate forme și mărimi, cute pentru ascuțit obiecte din metal ori pentru șlefuit obiecte din os atestă activitatea unor meșteri pietrari.

Probabil că unele din obiectele produse în castru făceau obiectul unor active relații de schimb, în special vizând obținerea produselor agro-alimentare necesare traiului, care nu se puteau produce în incinta fortificației. Desigur, aici activau și comercianți, care procurau și aduceau obiecte de lux și podoabe din imperiu – mărgelile din sticlă colorată, din cornalină sau lapis-lazuli, fibule din argint, unele aurite, vase din bronz, ceramică fină, inclusiv smălțuită etc.⁹⁵

În locuințele cercetate începând din 1973 a fost recoltat un bogat și variat *inventar arheologic*: vase din ceramică lucrate la roată și la mână, fragmentare, întregi sau întregibile, inclusiv ceramică romană de uz curent sau de lux,⁹⁶ obiecte din ceramică – fusaiole,⁹⁷ greutăți pentru războiul de țesut,⁹⁸ creuzete pentru topit și turnat metale prețioase și semiprețioase,⁹⁹ un fragment de opaiț smălțuit,¹⁰⁰ fragmente de olane etc. -, unelte și ustensile din os,¹⁰¹ fier și bronz,¹⁰² podoabe, accesorii vestimentare, obiecte din piatră - râșnițe, cute de ascuțit,¹⁰³ obiecte din sticlă,¹⁰⁴ monede romane – una, cea mai târzie, emisă de Valens în anul 375¹⁰⁵ etc. Au fost precizate: tehnica de construire a fundațiilor și a zidurilor castrului, materialele folosite, unele aspecte din edificarea și evoluția acestuia, stratigrafia internă și externă a fortificației, fazele de locuire, relațiile dintre fortificație și celelalte obiective arheologice din zonă.¹⁰⁶

Din complexele cercetate în sectorul **D** am recoltat multă ceramică, pietre de râșniță, unelte, ustensile/un *stilus* din os,¹⁰⁷ cărămizi romane fragmentare, chirpic, oase de animale și păsări etc.¹⁰⁸ Pe ultimul nivel, posibil/probabil *post-castrum* din perioada de re folosire a fortificației în ultimul sfert al secolului IV, a apărut ceramică lucrată la roată din pastă cenușie zgrunțuroasă *specia ciment*, cu pietricele și nisip cu bobul mare ca degresant.¹⁰⁹ În sectorul **B**, pe același nivel, probabil *post-castrum*, a fost descoperit un pieptene de os din trei plăci decorat cu silueta unui porumbel,¹¹⁰ element creștin, datat la sfârșitul secolului IV. Tot în sectorul **B**, dar datând dintr-o perioadă ulterioară funcționării castrului, a fost descoperit un mormânt de înhumație care avea ca inventar un vâscior globular cenușiu lucrat la roată din pastă aspră, decorat cu o incizie pe ecuator, și o brățară din sârmă de argint cu capetele îngroșate, ambele târzii, atribuite secolului VI d. Chr.¹¹¹

Și în necropolele de la Pietroasa/Pietroasele a fost descoperit un inventar arheologic bogat și variat: vase ceramice lucrate la mână și la roată, fusaiole din lut, pahare din sticlă, fibule din bronz,

⁹⁵ Gh. Diaconu, *Castrul de la Pietroasa*, în A. Odobescu, *Opere*, IV, p. 1061–1062; Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 210–217.

⁹⁶ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 210–213, fig. 10/1- 4, 6–11; 13; 14; 16/1–5.

⁹⁷ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 212, fig. 15/2, 4–7, 9; 22/6.

⁹⁸ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 212, fig. 22/5, 7.

⁹⁹ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 212, fig. 15/1, 3.

¹⁰⁰ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 212, fig. 15/8.

¹⁰¹ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 214–215, fig. 19/1, 4, 6, 9–11, 13, 15–17; 20; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XIII, Buzău, 2008, p. 137–161/147, fig. 11/3, 13/3; ibidem, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 159–195, fig. 17/2; 19/1, 4; 22/1–2; ibidem, în „Mousaios”, XVI, Buzău, 2011, p. 125–134, fig. 3/1–3; idem, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 155–173, fig. 5/ 6-7.

¹⁰² Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 213–214, fig. 10/5; 16/6–7; 17; 18; 19/12, 14; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVI, Buzău, 2011, p. 125–134, fig. 3/7; idem, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 155–173, fig. 4/3–3 a; 5/5.

¹⁰³ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 215, 217, fig. 21; 22/1-4.

¹⁰⁴ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 217, fig. 11/2, 7–10; 19/2, 5, 7–8; 25/5.

¹⁰⁵ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 208, 214, fig. 23/4.

¹⁰⁶ Gh. Diaconu, *op. cit.*, în A. Odobescu, *Opere*, IV, ed. 1976, p. 1055–1072; Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 201–206; Gh. Diaconu, în „Mousaios”, III, 1981, p. 35–40.

¹⁰⁷ E. M. Constantinescu, C. C. Dinu, *op. cit.*, p. 147, fig. 11/3; 13/3.

¹⁰⁸ E. M. Constantinescu, C. C. Dinu, *op. cit.* p. 147–148.

¹⁰⁹ E. M. Constantinescu, C. C. Dinu, *op. cit.*, p. 147 și fig. 11/1–2; 13/1-2.

¹¹⁰ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, în „Dacia”, NS, XXI, 1977, p. 215 și fig. 21/1; E. M. Constantinescu, *Memoria pământului...*, p. 116, pl. 5/6.

¹¹¹ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 214 și fig. 19/14.

argint sau fier, catarama din bronz, fier sau os, cuțitașe din fier, mărgelile din lut sau sticlă, o buterolă din bronz, arme romane, monede romane - șapte emise de Constantius II (337 – 361) etc.¹¹²

În ansamblul obiectelor arheologice, cantitativ predomină ceramica. Sunt reprezentate ambele categorii: lucrată la roată și la mână, ceramica la roată reprezentând peste 80%. După pastă și culoare, ceramica la roată cuprinde mai multe grupe. Cele mai frecvente sunt vasele din pastă fină, de culoare cenușie, cenușie-neagră, cărămiziu-roșie, cărămiziu-gălbuie sau neagră, din care au fost confecționate oale-borcan, oale-castron, ambele de dimensiuni mari și mijlocii, farfurii, farfurii-castron, unele cu profilul în „S”, castroane cu trei torți, căni și ulcioare, cu sau fără torți, decorate foarte variat: prin incizie, fațetare, șlefuire sau imprimare cu roțița dințată.¹¹³ O notă aparte fac cele două vase descoperite într-un mormânt din Cimitirul 3 de la Dara, lucrate din pastă cenușie-neagră, cana având corpul bitronconic, gâtul cilindric înalt, buza dreaptă rotunjită și fundul inelar, iar farfuria, cu buza lată răsfrântă concavă și fundul inelar, poartă inscripții cu caracter creștin cu litere latine și grecești.¹¹⁴

O altă grupă de vase lucrate la roată sunt cele din pastă zgrunțuroasă *specia ciment*, din care s-au lucrat oale-borcan de mărime mijlocie, cu corpul globular, gâtul scurt, buza răsfrântă, uneori îngroșată sau cu șanțuire pe interior, fundul drept, ornamentate cu linii incizate pe umeri.¹¹⁵ Din pastă aspră, zgrunțuroasă sunt confecționate și vasele mari de provizii *Krausengefässe*, cu corpul alungit, rar globular, cu buza în forma literei T și fundul drept,¹¹⁶ decorate pe pântec și adesea pe buză cu linii incizate, simple sau în val, uneori separate de benzi adâncite, cu șiruri de alveole executate cu degetul ori decorate cu roțița dințată. Mai rar, din pastă aspră zgrunțuroasă au fost lucrate căni cu o toartă, cu gâtul tubular sau cu cioc, uneori cu gura trilobată.¹¹⁷

Alături de ceramica lucrată pe loc, în complexele cercetate a apărut și ceramică romană de import. Dintre formele uzuale amintim farfuriile, castroanele, urcioarele, cămile cu o toartă, lucrate din pastă bună, de culoare cenușiu deschis sau cărămizie. Din pastă nisipoasă aspră sau din caolin au fost confecționate amforele cu corpul alungit, mai rar globular, gâtul tubular, fundul ascuțit, adesea terminat cu un buton, decorate cu striuri sau „coaste”,¹¹⁸ la edificiul cu hipocaust fiind recuperate mai multe fragmente de mânuși de amforă.¹¹⁹ În rândul ceramicii romane de import se detașează vasele smălțuite verde-gălbui, verde-marونی sau verde oliv,¹²⁰ cum sunt urcioarele cu una sau două torți, cămile cu o toartă și un opaiț fragmentar.¹²¹ Au fost găsite și câteva fragmente ceramice arse la roșu, acoperite cu angobă roșie și decorate cu dungi maronii.

Ceramica lucrată la mână este realizată fie din pastă mai bună fără degresanți și mai bine arsă, fie din pastă cu nisip, uneori cu bobul mare, cu cioburi pisate sau calcar pisat. Formele cele mai frecvente sunt oala-borcan de forme și mărimi diferite, cu corpul alungit mai rar globular, cu buza dreaptă sau răsfrântă spre exterior, cu fundul drept, uneori masiv, cu sau fără margine

¹¹² Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 207–210, fig. 11, 12, 23/1–3, 24, 25; E. M. Constantinescu, *Memoria pământului...*, p. 108, 110–111, 176–177.

¹¹³ Gh. Diaconu și colab., p. 219; Gh. Diaconu, *op. cit.*, în A. Odobescu, OPERE, IV, p. 1055–1072; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XIII, Buzău, 2008, p. 146.

¹¹⁴ Gh. Diaconu, în „Dacia”, N.S., XX, 1976, p. 269–271, fig. 2/2, 3; Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 209–210, fig. 12/1–3, 5; E. M. Constantinescu, *Memoria pământului...*, p. 116, pl. 5/6.

¹¹⁵ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, fig. 16/1; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XIII, Buzău, 2008, p. 146, fig. 11/1–2, 13/1–2.

¹¹⁶ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, fig. 16/5.

¹¹⁷ Gh. Diaconu și colab., p. 210–213, fig. 14; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XIII, Buzău, 2008, p. 146, fig. 11/1–2, 13/1–2

¹¹⁸ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 210–213; Gh. Diaconu, în A. Odobescu, *Opere*, IV, p. 1058–1061; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, X, Buzău, 2005, p. 77–84; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XIII, Buzău, 2008, p. 146, fig. 11/1–2, 13/1–2, E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 159–196/170, fig. 18/1; 22/3–8.

¹¹⁹ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, fig. 10/4, 6; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVI, Buzău, 2010, p. 170, fig. 18/2–4; 21/2–4.

¹²⁰ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, fig. 15/8; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 155–173, fig. 6/2.

¹²¹ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 212, fig. 15/8.

exterioară,¹²² vasele miniaturale și ceașca sau cățuia de tradiție dacică, decorate cu incizii simple sau în val, brâu alveolar, creștături sau mici butoni aplicați.¹²³

Tot din lut ars sunt lucrate fusaiiolele, cele mai multe tronconice sau bitronconice, una decorată cu șiruri de împunsături circulare,¹²⁴ alta cu o zvastică, descoperită la edificiul cu hipocaust,¹²⁵ unele plute obținute din perete de vas, greutatea pentru războiul de țesut și trei creuzete pentru topit metale.¹²⁶ La acestea se adaugă o mare cantitate de cărămizi, țigle, olane de acoperiș și olane tubulare descoperite atât în castru cât și la edificiul cu hipocaust.¹²⁷

În castrul de la Pietroasa/Pietroasele, în edificiul cu hipocaust și în cimitire au fost descoperite câteva *obiecte lucrate din os și din corn de cerb*, dintre care amintim pieptenii cu mânerul în formă de clopot sau semicircular, lucrați din câte trei plăci unite cu nituri de bronz sau de fier,¹²⁸ unul decorat pe o față cu silueta unui porumbel,¹²⁹ altul decorat pe ambele fețe cu cercuri concentrice,¹³⁰ o placă circulară decorată cu cercuri pe o față, o brățară din corn de cerb,¹³¹ tuburi de păstrat ace din femure de pasăre, unul având în interior un ac de bronz și o mărgică din sticlă albastră polifațetată,¹³² plăsele perforate,¹³³ împungătoare, sule, spatule de olar, colți de mistreț, de cerb și de urs perforați și prevăzuți cu verigi din bronz, fragmente de ghioc,¹³⁴ o cataramă din os descoperită în necropola 2 etc.

Dintre *obiectele de sticlă* descoperite menționăm câteva fragmente de pahare lucrate din sticlă galben-verzuie, decorate cu „coaste”, numeroase mărgele de sticlă colorate, de forme și mărimi diferite, cele mai multe descoperite în mormintele din necropola 2,¹³⁵ una cubooctaedrică de culoare albastră, puternic irizată, a fost găsită într-un tub de păstrat ace,¹³⁶ un pahar de sticlă cu fațete polizate descoperit în mormântul din necropola 4 de la Clondiru de sus,¹³⁷ plăcuțe de sticlă colorate folosite la realizarea vitraliilor de la edificiul cu hipocaust etc.¹³⁸

Obiectele *din metal* sunt frecvente și variate. Amintim cuțitele cu vârful ascuțit, tăișul drept, ceafa ușor curbată, peduncul scurt pentru mâner, topoare din fier de dimensiuni mijlocii, o daltă de lemnar cu tub de înmănușare sau un vârf de suliță cu patru muchii refolosit ca daltă, un fragment de vas din bronz, toartă de vas din bronz,¹³⁹ ac de cusut din bronz, cosoare și seceri din fier, verigi,

¹²² Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 210, fig. 13/1-9; 16/3-4; 25/2, 4; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 155-173/162, fig. 5/3-4.

¹²³ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 210, fig. 13; 16/3-4; 25/2, 4.

¹²⁴ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, fig. 11/4; 15/2, 4-7, 9; 22/6; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 171, fig. 19/3, 5; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVI, Buzău, 2011, p. 130, fig. 3/4; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 155-173/162, fig. 5/8; 6/4.

¹²⁵ Descoperită în campania 2013, inedită.

¹²⁶ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, fig. 15/1, 3.

¹²⁷ E. M. Constantinescu și colab., în „Mousaios”, XV, 2010, p. 159-195/171, fig. 12; 20; ibidem, în „Mousaios”, XVI, 2011, p. 130, fig. 3/1-3; idem, în „Mousaios”, XVII, 2012, fig. 1/3-4; 3/4; 4/1, 2.

¹²⁸ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 214-215, fig. 19/1; 20/1-11; E. M. Constantinescu și colab., în „Mousaios”, XVII, 2012, p. 130, fig. 3/1-3.

¹²⁹ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, fig. 20/1; Victor Teodorescu, în „Anuarul Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova”, I, Ploiești, 1984, p. 99, fig. 30/1 a-b; E. M. Constantinescu, *Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre*, București, 199, p. 244, pl. 5/6.

¹³⁰ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 214, fig. 19/1.

¹³¹ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 215, fig. 19/9.

¹³² Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 215, fig. 19/4.

¹³³ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 215, fig. 19/11; E. M. Constantinescu și colab., în „Mousaios”, XV, 2010, p. 170-171, fig. 17/2, 19/4.

¹³⁴ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 214-215, fig. 19/6, 10, 11, 13, 15-17; 21/12, 13; în campania 2010 la edificiul cu hipocaust au fost descoperite o plăsea și un pandantiv din os, v. E. M. Constantinescu și colab., în „Mousaios”, XV, 2010, p. 170-171, fig. 17/2, 19/4, iar în campania 2011 un pieptene de os din trei plăci cu nituri din fier, v. „Mousaios”, XVI, 2011, p. 125-134/130, fig. 3/1-3.

¹³⁵ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 208, fig. 11/2, 7-10.

¹³⁶ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 217, fig. 19/4.

¹³⁷ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 210, fig. 25/5.

¹³⁸ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 217, fig. 19/7; E. M. Constantinescu și colab., în „Mousaios”, XVI, 2011, p. 125-134, fig. 3/6; ibidem, în „Mousaios”, XVII, 2012, p. 155-173/163, fig. 6/3.

¹³⁹ E. M. Constantinescu și colab., în „Mousaios”, XVII, 2012, p. 155-173, fig. 5/5.

dorn, zăbală, vârfuri de săgeți, torți de căldare, mâner de vas din fier, fibule din fier, bronz și argint descoperite în incinta castrului și la edificiul cu hipocaust, dar și două *săbii cu dublu tăiș*, un *gladium* și un *pilum* cu patru muchii, o buterolă din bronz, fibule din fier, bronz și argint, unele cu semidisc, verigi și cataramă din fier și bronz, aplice și plăci decorative, unelte agricole – cazma, otic, ramă de cazma – descoperite în necropola 2.¹⁴⁰ Aici menționăm și monedele descoperite în castru și în necropola 2.¹⁴¹

Din piatră de calcar sau din tuf vulcanic au fost confecționate numeroase râșnițe, iar din gresie cute pentru ascuțit¹⁴² unelte și ustensile din metal.

În încăperile edificiului cu hipocaust și în exteriorul acestuia a fost descoperită o cantitate considerabilă de materiale arheologice: fragmente ceramice din vase de lut ars *de tradiție dacică* - oale, borcane, străchini, cățui - și din *vase provincial romane* lucrate fie din *pastă roșie-gălbuie fină* - amfore și urcioare, unele smălțuite verde-oliv;¹⁴³ fie din *pastă zgrunțuroasă* - oale cu buza răsfrântă șanțuită, căni, urcioare cu una sau două toarte, vase mari de provizii *Kraussengefässe*; obiecte din lut ars - fusaiole, olane, țigle și cărămizi; obiecte și ustensile din os, bronz și fier.¹⁴⁴ Țiglele și cărămizile șampilate descoperite au ajuns la 30 de exemplare. De asemenea, în mortarul zidurilor edificiului au fost folosite fragmente de țigle și cărămizi de dimensiuni mai mari decât se obișnuia, 10-12-15-20 cm, doar sparte, nu pisate, *identice cu fragmentele de cărămizi și țigle șampilate*, descoperite în încăperile sau în jurul edificiului. Cărămizi sau țigle întregi ori fragmentare au fost încorporate în zidurile edificiului și au fost folosite pentru amenajarea în *pilae*-lor, a pavimentelor din încăperile D și E și a amenajărilor de la *furnium*. Până în prezent, la Pietroasa/Pietroasele nu am descoperit nici un cuptor roman de ars ceramică, *deci aceste materiale nu au fost produse aici, ci au fost aduse din alte locații*, cel mai probabil de la Durostorum/Silistra de azi, aflată la 106 km sud de localitatea noastră. Aceasta este *singura explicație plauzibilă pentru faptul că ștampilele de pe cărămizile și țiglele descoperite la edificiul cu hipocaust de la Pietroasa/Pietroasele sunt mai timpurii decât construcția propriu-zisă*, precum și pentru faptul că cele mai timpurii ștampile datează din vremea lui Hadrian,¹⁴⁵ cele mai târzii datează din primele decenii ale secolului III d. Hr.,¹⁴⁶ altele nu au fost datate exact, iar altele descoperite ulterior pot fi atribuite unei perioade mai târzii. În septembrie 2012 am vizitat șantierul arheologic de la castrul cu zid de la Drajna de Sus, construit în timpul campaniilor traianee și abandonat în vremea lui Hadrian,¹⁴⁷ și pe cel al castrului de pământ de la Mălăiești, cu terme construite la baza platoului pe care este amplasat

¹⁴⁰ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 207-208, fig. 11/3, 5, 6, 11, 12; 24; E. M. Constantinescu, *Încă un mormânt cu arme descoperit la Pietroasele*, în „Mousaios”, VI, Buzău, 2001, p. 55-60; idem, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2001*, coord. col., în „Mousaios”, VII, Buzău, 2001, p. 17-26; idem, *Pietroasele, com. Pietroasele, jud. Buzău - Campaniile 1999 - 2000*, coord. col., în C C A. Campania 2000, Suceava/CIMEC, 2001, p. 179-182; idem, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2002*, col., în „Mousaios”, VIII, Buzău, 2003, p. 105-116; idem, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2003*, în „Mousaios”, IX, Buzău, 2004, p. 101-114; idem *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2004*, în „Mousaios”, X, Buzău, 2005, p. 77-84; 48. *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2005*, col., în „Mousaios”, XI, Buzău, 2006, p. 109-122.

¹⁴¹ Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 207-208, 214, fig. 23/1-4; E. M. Constantinescu, *Încă un mormânt cu arme descoperit la Pietroasele*, în „Mousaios”, VI, Buzău, 2001, p. 55-60; idem, *Șantierul arheologic Pietroasele. Campania 2001*, coord. col., în „Mousaios”, VII, Buzău, 2001, p. 17-26.

¹⁴² Pentru tot inventarul arheologic vezi și Gh. Diaconu, *op. cit.*, în A. Odobescu, *Opere*, IV, p. 1058-1061; Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 215-217, fig. 21; 22/1-4.

¹⁴³ Gh. Diaconu, *Castrul de la Pietroasa*, în A. Odobescu, *Opere*, IV, București, 1976, p. 1055-1072; Gh. Diaconu și colab., *L'Ensemble Archéologique de Pietroasele*, în „Dacia”, NS, XXI, 1977, p. 207; M. Tzony, în „Mousaios”, III, 1981, p. 43-44, între materialele arheologice descoperite în edificiu menționează și ceramica smălțuită verde-oliv

¹⁴⁴ Gh. Diaconu, în A. Odobescu, *Opere*, IV, București, 1976, p. 1055-1072; Gh. Diaconu și colab., *op. cit.*, p. 207; M. Tzony, în „Mousaios”, III, 1981, p. 43-44; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 159-195/166-171, fig. 10-22; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVI, Buzău, 2011, p. 125-134, fig. 3, 4; E. M. Constantinescu & alii, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 155-173, fig. 4; 5/3-9; 6/1-4

¹⁴⁵ G. Stăicuț, *Dovezi epigrafice ale prezenței Legiunii XI Claudia la Pietroasele*, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 211-238, p. 215, poz. 1

¹⁴⁶ Idem, *ibidem*, poz. 8.

¹⁴⁷ Informații de la M. Zahariade, coordonatorul șantierului, căruia îi mulțumim și pe această cale.

castrul, datând exact din aceeași perioadă cu cel de la Drajna.¹⁴⁸ Nimic din ce se vede pe cele două șantiere menționate nu seamănă cu ce avem la Pietroasele. Unele elemente asemănătoare cu ce este la Pietroasa/Pietroasele se regăsesc la Hinova. Tot materialul arheologic, tehnica de construcție, mortarul folosit în construcția castrului și a edificiului cu hipocaust de la Pietroasa *sunt specifice secolului IV d. Hr.*, argumente care susțin realizarea acestor construcții în timpul lui Constantin cel Mare.

Toate rezultatele cercetărilor executate începând din 1973 până în prezent în Ansamblul Arheologic Pietroasele au confirmat datarea propusă de Alexandru Odobescu: *castrul și edificiul cu hipocaust de la Pietroasa / Pietroasele au fost construite și au funcționat în secolul IV d. Chr.*¹⁴⁹

Se părea că s-a pus, astfel, capăt unei controverse științifice care dura de multe decenii. Din păcate, doar se părea. Pentru că, recent, teoria *ipotetică* după care castrul de la Pietroasa/Pietroasele, căruia mai nou îi este asociat și edificiul cu hipocaust, ar fi fost construit în epoca lui Traian, recidivează.

Susținătorii datării ansamblului arheologic Pietroasa/Pietroasele în secolul IV d. Hr. folosesc ca argumente rezultatele cercetărilor arheologice: toate materialele descoperite în castru, la edificiul cu *hipocaustum*, în așezarea civilă, în cele patru cimitire - ceramica, obiectele de port și de podoabă, uneltele, ustensilele, monedele - datează din secolul IV și, unele, chiar din prima parte a secolului V d. Hr.¹⁵⁰

Rezultatele cercetărilor din perioada 1973 – 1989 au fost parțial publicate, în mod selectiv. Reluarea cercetărilor, în 1999, a prilejuit concentrarea atenției asupra tuturor obiectivelor din componența ansamblului, a adus rezultate lămuritoare privind modul cum s-a încheiat funcționarea castrului, privind construcția și funcționarea edificiului cu *hipocaustum*, cele patru cimitire, sistemul de alimentare cu apă, așezarea civilă. Anual au fost publicate rapoarte de cercetare în *Cronica Cercetărilor Arheologice* și în *Mousaios*, buletinul științific al Muzeului Județean Buzău, precum și alte studii.¹⁵¹

¹⁴⁸ Informații de la Ovidiu Țentea, coordonatorul cercetărilor, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁴⁹ Gh. Diaconu, în A. Odobescu, *Opere, IV*, ed. 1976, p. 1062–1063; Gh. Diaconu și colab., în „Dacia”, XXI, 1977, p. 199–220, *passim*; Gh. Diaconu, în „Mousaios”, III, 1981, p. 37–38.

¹⁵⁰ Gh. Diaconu și colab., *L'Ensemble Archéologique de Pietroasele*, în „Dacia”, NS, XXI, 1977, p. 215.

¹⁵¹ E. M. Constantinescu & alii, *Pietroasele, com. Pietroasele, jud. Buzău – Campaniile 1999 – 2000*, în C C A. Campania 2000, Suceava/CIMEC, 2001, p. 179–182; ibidem, în C C A. Campania 2001, Timișoara/CIMEC, 2002, p. 235–237, 435; idem, ibidem, în C C A. Campania 2002, Sfântu Gheorghe/CIMEC, 2003, p. 233–235, 449; idem, ibidem, în C C A–Campania 2003, Cluj-Napoca/CIMEC, 2004, p. 233–236, 442/pl. 52 A; idem, ibidem, în C C A. Campania 2004, Mangalia, 2005, p. 274–276; idem. Ibidem, Campania 2005, în C C A, Constanța, 2006, p. 268–271, 463; idem, ibidem, Campania 2006, în C C A, Tulcea, 2007, p. 270–272; idem, ibidem, în C C A, Campania 2009, Suceava, 2010, p. 145–152; idem, ibidem, Campania 2011, în C C A, XLVI, I N P–Muzeul Județean Mureș, 2012, p. 107–109; idem, ibidem, în C C A, Campania 2012, Craiova, 2013, p. 106–108; E. M. Constantinescu, coord. col., *Șantierul arheologic Pietroasele – Campania 2001*, în „Mousaios”, VII, Buzău, 2001, p. 17–26; idem, ibidem, *Campania 2002*, în „Mousaios”, VIII, Buzău, 2003, p. 105–116; idem, ibidem, *Campania 2003*, în „Mousaios”, IX, Buzău, 2004, p. 101–114; idem, ibidem, *Campania 2004*, în „Mousaios”, X, Buzău, 2005, p. 77–84; idem, ibidem, *Campania 2005*, col., în „Mousaios”, XI, Buzău, 2006, p. 109–122; idem, ibidem, *Campania 2008*, în „Mousaios”, XIII, Buzău, 2008, p. 137–161; idem, ibidem, *Campaniile 2009 – 2010*, col., în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 159–196; idem, ibidem, *Campania 2011*, col., în „Mousaios”, XVI, Buzău, 2011, p. 125–134; idem, ibidem, Campania 2012, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 155–173; E. M. Constantinescu, *Încă un mormânt cu arme descoperit la Pietroasele*, în „Mousaios”, VI, Buzău, 2001, p. 55–60; idem, *Un mormânt cu pahar de sticlă de la Clondiru de Sus, comuna Pietroasele, județul Buzău*, Catalog, R. G. K., Berlin, coord. dr. Gudrun-Fuchs Gomolka; idem, *Dridu-type dwelling in Pietroasele, Buzău county*, în „Studia Antiqua et Archaeologica”, IX, Iași, 2003, volum omagial dedicat prof. univ. dr. Dan Gh Teodor, p. 447–457; idem, *Structuri social – economice și politice prestatale în nord – estul Munteniei în secolele IV–XIII*, în „Mousaios”, XII, Buzău, 2007, p. 151–179; idem, *Die Hunnen im Nordosten Munteniens*, colab. Doina Ciobanu, în „Hunnen Zwischen Asien und Europa. Aktuelle Forschungen zur Archäologie und Kultur der Hunnen”, Herausgegeben vom Historischen Museum der Pfalz Speyer, Langenweissbach, 2008, p. 131–141; E. M. Constantinescu, *Politica Imperiului roman la nordul Dunării de Jos în secolul IV d. Hr. în perspectiva descoperirilor arheologice de la Pietroasele*, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 239–250; idem, *O posibilă atribuire a colanului cu inscripție din Tezaurul de la Pietroasa*, în „Archaeology: Making of and Practice”. Studies in honor of Mircea Babeș at his 70th anniversary, Pitești, 2011, p. 171–176; idem, *Contribuții la istoria arheologiei. Rezultate ale cercetărilor arheologice de la Pietroasele, 1866, 1973 – 2011*, în „Zargidava. Revistă de istorie”, XI, Bacău, 2012, p. 92–116; idem, *Figurină de lut descoperită la Pietroasa Mică – Gruiu Dării, com. Pietroasele, jud. Buzău*, în „Mousaios”, XVI, Buzău, 2011, p. 105–108; idem, ibidem, *Sarea Daciei și politica Imperiului roman la Dunărea de*

Prelucrarea și publicarea tuturor descoperirilor/materialelor arheologice provenind din ansamblul Pietroasa/Pietroasele, începând cu anul 1973 până astăzi, este o muncă dificilă,¹⁵² care presupune un mare consum de timp și energie, fiind unul din proiectele noastre de viitor.

În ciuda rezultatelor menționate mai sus, ipoteza construirii castrului de la Pietroasa/Pietroasele în vremea lui Traian recidivează.

Recent, unul dintre adepții acestei ipoteze repetă de mai multe ori că fortificația de la Pietroasa/Pietroasele datează din epoca lui Traian.¹⁵³ Din păcate, ca și ceilalți susținătorii ai datării castrului la începutul secolului II, optând chiar pentru primul război daco-roman: „În apropierea liniei ipotetice a valului [Brazda lui Novac de Nord], la nord de ea, se află castrul de la Pietroasele. Acest castru cu dimensiunile de circa 130 x 160 m, cu zid de incintă gros de 2,7 m, a fost ridicat în timpul războiului daco-roman din 101-102, dovadă fiind ștampila legiunii XI Claudia Pia Fidelis de la Durostorum”.¹⁵⁴ Despre edificiul cu hipocaust același autor apreciază: „Cărămida respectivă provine din edificiul cu hipocaust... care în secolul al IV-lea a putut fi reședința unui conducător got, ea fiind însă **construită de către romani, cu materiale aduse din imperiu**. În regiunea Buzăului a existat, așadar, centrul de putere al goșilor tervingi: **un castru cedat goșilor**”.¹⁵⁵

Singurul argument al autorului pentru datarea castrului de la Pietroasele la începutul secolului al doilea este ștampila legiunii XI Claudia Pia Fidelis, în ciuda faptului că același autor precizează: „Cărămida respectivă provine din edificiul cu hipocaust..., dar nu **in situ**... Sunt necesare noi cercetări pentru a stabili planul și cronologia acestei construcții... construită de către romani, **cu materiale aduse din imperiu**.”¹⁵⁶ Deși afirmă că edificiul cu hipocaust a fost construit de romani **cu materiale aduse din imperiu**, autorul nu sesizează că acestea sunt materiale refolosite, provenind, cu mare probabilitate, din construcții dezafectate în zona Durostorum. Pe acest unic argument – ștampila Legiunii a XI-a – își construiește autorul ipoteza.

Din păcate, autorul nu ia în discuție nici un alt element rezultat din cercetările arheologice: nici ceramica smălțuită și ceramica zgrunțuroasă specia „ciment” descoperită în castru și în edificiul cu hipocaust, sau ceramica decorată cu roțița dințată descoperită în castru și în așezarea civilă; nu analizează tehnica și materialele folosite la ridicarea zidului castrului, construit din două paramente din piatră de carieră ecarisată legată cu mortar din var – nisip – cărămidă pisată, între care s-a turnat emplectonul din bolovani sau piatră spartă înecată în același mortar; nu ține cont că toate monedele descoperite în castru și în necropola 2 sunt de la Constantius II (337 – 361), emise la Aquae în Gallia în anii 353/354 – 361 și de la Valens (364 – 378), o emisiune din anul 375; nici de fibula cu capete în formă de bulbi de ceapă descoperită în anul 1957, precis datată, care se acorda unui anumit grad militar din armata romană nu contează; nici de fibulele din argint cu semidisc descoperite în castru și în necropola 2; autorul nu acordă atenție faptului că în edificiul cu hipocaust au fost descoperite **30 de cărămizi și țigle cu ștampila Legiunii XI Claudia**, dintre care *una singură se pare* că se datează în primele decenii ale secolului al doilea, dar în vremea lui Hadrian,¹⁵⁷ nu a lui Traian, *toate celelalte fiind datate în a doua jumătate a secolului II până la mijlocul sau în a doua jumătate a secolului III d. Hr.*; cum rămâne, în această situație, cu construirea castrului în timpul primului război daco-roman ??? Precizez că la Pietroasa/Pietroasele nu a fost descoperită nici măcar o singură instalație romană pentru ars material tegular. Nici faptul că *în humații din necropola*

Jos în prima jumătate a mileniului I d. Hr., în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 175–201; idem, *Pietroasele*, în „Buzău. Mică enciclopedie istorică”, coord., Buzău, 2000, p. 66–71; E. M. Constantinescu, col., *Elemente arhitecturale și materiale de construcție folosite la edificiul cu hipocaust de la Pietroasele, județul Buzău*, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 197–210; Gabriel Stăicuț, *Dovezi epigrafice ale prezenței Legiunii XI Claudia la Pietroasele*, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 211–238; Radu Harhoiu, *Morminte cu arme descoperite la Pietroasa*, în „Mousaios”, IV/I, Buzău, 1994, p. 117–123.

¹⁵² Cercetările s-au desfășurat în două perioade: între 1973–1989, și, după o întrerupere, din 1999 până astăzi.

¹⁵³ Alexandru Madgearu, *Istoria militară a Daciei post-romane. 275-376*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2008.

¹⁵⁴ Alexandru Madgearu, *op. cit.*, p. 63.

¹⁵⁵ Idem, *ibidem*, p. 64.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 63–64.

¹⁵⁷ Gabriel Stăicuț, *Dovezi epigrafice ale prezenței Legiunii XI Claudia la Pietroasele*, în „Mousaios”, XV, Buzău, 2010, p. 215, poz. 1.

2, inclusiv cei cu arme și monede, *sunt orientați Sud-Nord*, deci invers decât goții înhumați în necropolele Sântana de Mureș - Cerneahov, care sunt orientați Nord – Sud, cum sunt cei din mormintele cercetate în Cimitirul 1, nu este luat în considerație. De asemenea, este ignorat faptul că la Pietroasa/Pietroasele nu există nici măcar un singur mormânt datat în secolele II sau III; că în castru, la edificiul cu hipocaust, în cimitirele 1, 2, 3, 4 și în așezarea civilă nu există materiale arheologice datate în secolele II-III. În cimitirele de epocă din zona adiacentă Pietroaselor nu există, cu rare excepții,¹⁵⁸ morminte cu ceramică neagră sau cu forme ceramice considerate specific gotice.

Lipsa materialelor arheologice specifice/caracteristice goșilor în spațiul de la est de Prut, constatată arheologic, este un argument solid pentru susținerea *ipotezei conform căreia goșii nu au locuit efectiv în Moldova de la vest de Prut și cu atât mai puțin în Muntenia*.¹⁵⁹ Cu atât mai greu poate fi susținută ipoteza conform căreia *în zona Buzăului a existat un centru al puterii goșilor thervingi și un castru construit de romani și cedat goșilor!*

ABOUT DATATION OF PIETROASA/PIETROASELE ARCHAEOLOGICAL SITE, BUZĂU COUNTRY

Based on the archaeological materials and information that Alexandru Odobescu gathered in 1866, he dated the Roman fortification in Pietroasa/Pietroasele back to the 4th century AD. This dating has long been controversial and has only been confirmed following systematic research starting 1973 and carried on until today.

The archaeological materials uncovered inside the castrum, at the *hipocaustum* aedificium, in cemeteries 1, 2, 3 and 4, inside the civilian settlement – materials such as ceramics, objects made of burnt clay, stag bone and horns, iron or bronze, the coins uncovered inside the castrum and in the 2nd cemetery – all of these date from the 4th century and are proof/confirm the building, existence and functioning of the archaeological ensemble at Pietroasa/Pietroasele under Constantin the Great (306-337) and his successors, up until Valens (364 – 378).

¹⁵⁸ La Gherăseni, în necropola de secol IV, a fost descoperit un mormânt de înhumație, de copil, cu catacombă, care avea ca inventar cinci vase de ceramică neagră.

¹⁵⁹ E. M. Constantinescu, *Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre*, București, 1999, p. 64–65, 67–68; idem, *Sarea Daciei și politica Imperiului roman la Dunărea de Jos în prima jumătate a mileniului I d. Hr.*, în „Mousaios”, XVII, Buzău, 2012, p. 175–201, 191-192